

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"

-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे,

विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर (स्वायत्त)

इतिहास विभाग

सूचना

दि. 28 / 12 / 2020

विवेकानंद कॉलेजच्या इतिहास विभागातील बी. ए. भाग - II च्या सर्व विद्यार्थी विद्यार्थिनींना सुचित करण्यात येते की, बुधवार दिनांक 30/12/2020 रोजी इतिहास पेपर क्रमांक - III "आधुनिक युरोपचा इतिहास" या विषयाच्या प्रकरण-4 (पहिले महायुद्ध) वरील ओपनबुक टेस्ट चे आयोजन चौथ्या तासाला रूम नंबर 11 मध्ये सकाळी 10 ते 10.45 या वेळेत केले आहे. तरी सर्व विद्यार्थ्यांनी तयारीनिशी टेस्टला वेळेवर उपस्थित राहावे.

डॉ. एस. आर. कट्टीमनी

इतिहास विभाग

68

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"

-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे,

विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर (स्वायत्त)

इतिहास विभाग

(स्वायत्त) कोल्हापूर

प्रश्नपत्रिका

दि. 30 / 01 / 2020

बी. ए. भाग - II

सेमिस्टर - III

पेपर क्रमांक - III

विषय - "आधुनिक युरोपचा इतिहास "

प्रकरण-4 . पहिले महायुद्ध

ओपनबुक टेस्ट

वेळ - सकाळी 10 ते 10.45

प्रश्न - पहिल्या महायुद्धाची कारणे स्पष्ट करा . (गुण-10)

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"

-शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे,

विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर (स्वायत्त)

इतिहास विभाग

गुणपत्रक / मार्कलिस्ट

दि. 30/1/2020

वर्ग - बी.ए. - II सेमिस्टर - III

पेपर क्र - III टेस्ट - ओपन बुक टेस्ट

प्रकरणाचे नाव - आधुनिक युरोपचा इतिहास एकूण गुण - 10

अ.क्र.	रोल नंबर	मिळालेले मार्क्स	अ.क्र.	रोल नंबर	मिळालेले मार्क्स
1	5086	10	10	5074	10
2	5184	9	11	5107	10
3	5216	10	12		
4	5187	10	13		
5	5022	10	14		
6	5138	10	15		
7	5180	10	16		
8	5254	10	17		
9	5241	8	18		

30/1/20
विषय शिक्षक स्वाक्षरी

70

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

Class B.A.TI

Div

20/9/2020

Roll No. 5086

Suppliment No.

Shubhangi Uttam Jang

Subject

History

Test / Tutorial No.

आधुनिक युरोप

Paper No- V

प्र. पहिल्या महायुद्धाच्या कारणांचे चिकित्सक परीक्षण करा ?

→ प्रस्तावना

मानवाच्या आतापर्यंतच्या इतिहासात २०वे शतक हे संघर्षमय शतक ठरले गेले. कारण या शतकाची सुरुवातच भयंकर अशा पहिल्या युद्धाने झाली. इ.स १९१४ ते १९१८ या काळात पहिले महायुद्ध लढले गेले. हा प्रदीर्घ कालखंड, व्यापकता, शस्त्रास्त्रे, २४ देवांचा सहभाग, लष्कराबरोबर नागरीकांचा सहभाग, प्रचंड जीव व वित्तहानी इ. घटकामुळे याला महायुद्ध म्हणतात. या महायुद्धात इंग्लंड, फ्रान्स, रशिया, अमेरिका, जपान इ. देशांविरुद्ध जर्मनी, ऑस्ट्रिया, तुर्कस्तान बल्गेरिया असून जर्मनीचा पराभव होवून हे दोन गटांमध्ये हे युद्ध झाले. त्यात शेवटी १९१८ साली जर्मनीचा पराभव होवून हे युद्ध संपले. या महायुद्धाची कारणे पुढीलप्रमाणे सांगता येतील.

④ युरोपमधील दोन प्रबळ गट :-

जर्मनी, ऑस्ट्रिया व इटली या देशांचा "त्रिशक्क मंत्री करार" केला. त्याने युरोपातील सत्तेचा समतोल साधण्यात यश मिळाले. त्यांच्या आक्रमक धोरणामुळे विरोधी देशांमध्ये त्यांना सहकार्य करू लागले. त्यामुळे १८९३ साली रशिया-फ्रान्स मंत्री करार १९०४ साली इंग्लंड - फ्रान्स मंत्री करार, १९०७ साली रशिया-

इंग्लंड मैत्री करार आला, या प्रमाणे हे तीन देश एकत्र आले आणि त्यांच्या त्रिराष्ट्र मित्र संघ उभा राहला. अशा प्रकारे २० शतकाच्या अगदी प्रारंभी त्रिराष्ट्र मैत्री करार व त्रिराष्ट्र मित्र संघ असे दोन प्रबळ बनण्याचा प्रयत्न करित राहिले. मतभेद, शत्रुत्व वाढत गेले ही परिस्थिती युद्धाला अनुकूल ठरली.

ii) जर्मनीचे आक्रमक परराष्ट्रीय धोरण :-

जर्मनी या नवोदित युरोपीयन राष्ट्राने परराष्ट्रीय धोरण बिस्मार्कने मुल्सददीपणे राबवून युरोपात जसे घे परिस्थिती ठेवली. पण त्यांच्यानंतर कॅसर या सत्ताधीशांना तसे धोरण राबविणे अशक्य ठरले. त्याने आक्रमक परराष्ट्रीय धोरण स्विकारून देशाला प्रतिष्ठा मिळवण्याचा प्रयत्न केला. दुसऱ्या देशांच्या अंतर्गत बाबीत हस्तक्षेप सुरू केला. बिस्मार्कने इंग्लंडचे नाविक सामर्थ्य व वर्चस्व मान्य केले होते.

iii) युरोपातील लष्करवाद :-

महायुद्धापूर्वी युरोपातील परिस्थिती अशांत होती लष्करवादामुळे युरोपात शास्त्राने वाढीची स्पर्धा लागली. जर्मनीने इंग्लंडला आव्हान देऊन नौदल वाढीच्या इ.स 1897 व 1907 साली दोन योजना आखल्या. इंग्लंडने त्याला तसेच उत्तर दिले. याबाबत मर्यादा घालवण्यासाठी रशियाच्या राजाने हेग येथे दोन आंतरराष्ट्रीय स्पर्धा घेतल्या. पण त्यात अपयश आले, त्याला कॅसर अधिक कारणीभूत होता. फ्रान्सने जर्मनीचे शत्रुत्व होतेच.

72

त्यामुळे फ्रान्सने आपले लष्करीबळ व शास्त्रास्त्रे मोठ्या प्रमाणावर वाढविण्यास सुरुवात केली. जनमत

अनुकूल बनविषयाचा जाणीवपूर्वक प्रयत्न केला .

④ नवसाम्राज्यवाद व वसाहती मिळवण्याची स्पर्धा :-

औद्योगिक क्रांतीबरोबर इतर कारणामुळे युरोपातील देशांना वसाहती मिळवण्याची गरज निर्माण झाली. त्यांचे इंग्लंडला फार मोठे फायदे मिळत होते त्यामुळे युरोपातील इतर देशांनी सुद्धा वसाहती मिळवण्याचे प्रयत्न सुरु केले. इंग्लंडला हेवा करणारे देश अधिक प्रयत्न करू लागले. एक प्रकारे तीव्र स्पर्धा सुरु झाली. वसाहतींच्या या स्पर्धेतून अनेक प्रश्न जटिल बनत गेले. अनेक देशातील शत्रुत्व वाढीस लागले. किंबहुना पहिल्या महायुद्धाच्या निमित्तमात्र कारणास ही स्पर्धाच कारणीभूत ठरली हे महत्वाचे आहे.

⑤ आत्यंतिक राष्ट्रवाद :-

स्वतःच्या देशाबद्दल प्रेम भक्ती असणे या अर्थाने राष्ट्रवाद योग्य ठरतो. पहिल्या महायुद्धापूर्वी युरोपीयन देशांनी आत्यंतिक राष्ट्रवाद स्वीकारल्याचे दिसते. स्वतःच्या देशाबद्दल प्रेम म्हणजे दुसऱ्या देशाच्या द्वेष असे राष्ट्रवाद्याला विकृत व अतिरेकी स्वरूप दिले होते. जर्मनीबद्दल राष्ट्रमिमान म्हणजे फ्रान्स व इंग्लंडच्या द्वेष अशीच जर्मन जनतेची भावना होत गेली. त्याच त्याउलट फ्रान्स व इंग्लंडमध्ये परिणाम होवून जनतेच्या जर्मनीविरुद्ध भावना तयार झाल्या यातून शत्रुत्व वाढीला लागले.

(VI) वृत्तपत्रे तसेच युद्धाणुकुला महत्त्वज्ञान :-

वृत्तपत्रे म्हणजे जनजागृतीचे फार महत्त्वाचे व प्रभावी साधन असते. परंतु महायुद्धापूर्वी युरोपातील वृत्तपत्रांनी झडकपणे, विपर्यास्त, अतिशोक्तीपूर्ण लिखाण केले त्यामुळे जनतेत युद्धाची भावना वाढीस लागली. पहिल्या महायुद्धापूर्वी युद्धाला अनुकूल असे महत्त्वज्ञान जनतेला पटवून देण्याचा पद्धतशीर प्रयत्न केला गेला. उदा; बिस्मार्कने जर्मनीच्या एकीकरणासाठी लोकशाहीचा नव्हे तर युद्धाचा मार्ग योग्य वा आवश्यक असल्याचे सांगितले. कुसरने युद्ध वा आक्रमक घोषण शकविले.

(VII) काही गंभीर प्रादेशिक प्रश्न :-

युरोपातील अस्थिर परिस्थितीत काही स्फोटक प्रादेशिक प्रश्नांनी अधिक भर घातली. उदा. इटलीची ट्रेन्टिनो व ट्रिस्ट बंदर व मोवतालचा प्रदेश ऑस्ट्रियाच्या वर्चस्वाखाली होता तो मिळवण्यासाठी इटली प्रयत्नशील होता तर ऑस्ट्रियाचा विरोध होता त्यामुळे त्या दोन देशात शत्रुत्व होते दुसरा प्रश्न म्हणजे अल्सेस - लॉरेन्स फ्रान्सचा प्रदेश 1870-71 साली बिस्मार्कने जर्मनीला जोडला होता तेथील बहुतांश जनता फ्रेंच होती.

(VIII) आंतरराष्ट्रीय संघटनेचा अभाव :-

राष्ट्रांमधील समस्या सोडवण्यासाठी आज संघटना व कायदे आहेत. त्याचे पालन केले जाते. पहिल्या महायुद्धापूर्वी जगात तशी व्यवस्था नव्हती. आंतरराष्ट्रीय कायदा मोडल्यास / बलिष्ठाने दुबळ्या

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

Class _____

Div _____

Roll No. 5086

Suppliment No. _____

Subject _____

History

Test / Tutorial No. _____

देशावर अन्याय, आक्रमण केल्यास दाद मागव्याची व्यवस्था नव्हती. प्रत्येक राष्ट्र स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे वागत असे 1899 व 1907 साली दोन शीतला परिषदा झाल्या होत्या त्यामध्ये अंतरराष्ट्रीय कायदेसंहिता यशास्वी ठरली असती. पण तसे न होता 'बळी तो कान पिळी' या न्यायाने देश वागले.

(IX) वाल्कन प्रश्न :-

वाल्कन प्रदेशातील मॅसिडोनीयाच्या वर्चस्वावरून सर्बियाला रशियाने पाठिंबा दिला तर ऑस्ट्रिया व जर्मनीने विरोध केला 1878 साली बर्लिन परिषदेने वाल्कनमधील बोस्निया व हर्जेगोविना या स्लाव प्रदेशाच्या राज्यकारभार ऑस्ट्रियाकडे सोपविला. वाल्कन प्रश्नाचे गांभीर्य सांगताना इतिहासकार ग्रँट टॅम्पले म्हणतात - "1914 च्या महायुद्धांला वाल्कन युद्धे जितकी कारणीभूत झाली तितकी इतर कोणतीही गोष्ट कारणीभूत आली नाही.

(X) तात्कालीन कारण - आर्य इयुक फर्निंडेया खून :-

28 जून 1914 रोजी ऑस्ट्रियाचा राजपुत्र

(75)

आर्चे ड्युक फर्डिनांड आपल्या पत्नीसह बोस्नियाची राजधानी सेरेजोव्ह येथे गेला होता तेथे एका दहशतवादी संघटनेने त्याचा खून केला जर्मनीने ऑस्ट्रियाला तर रशियाने सर्बियाला पाठिंब्या दिला. दरम्यान युद्ध टाळण्याचे काही प्रयत्न झाले पण ऑस्ट्रियाने ताठर भूमिका घेतली आणि 28 जुलै 1914 रोजी सर्बियाविरुद्ध युद्ध पुकारले यानून पहिले महायुद्ध सुरु झाले.

मूल्यमापन

पहिले महायुद्ध 1914 ते 1918 असे दीर्घकाळ चालले. शेवटी नोव्हेंबर 1918 मध्ये जर्मनीने शरणागती पत्करली. केंसर हॉलंडला पळून गेला जर्मनीत सत्तेवर आलेल्या प्रजासत्ताक सरकारने तह मान्य केला अशा रीतीने क्यूमी, आकाश, समुद्र अशा तिन्ही ठिकाणी लढलेले महायुद्ध 1918 साली संपले.

Shri-Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

20/9/2020

Class BA-II Sem-IV Div. -

Roll No. 5184

Suppliment No. Home assignment.

Subject History

Test/Tutorial No. Manasi Tatyasaheb Navale.

Name:-

प्र.

पहिल्या महायुद्धाच्या कारणांचे चिकित्सक परिक्षण करा.

बिस्मार्कच्या प्रयाणानंतर युरोपमध्ये परस्पर अविश्वासाचे व स्पर्धेचे वातावरण निर्माण झाले. परिणामी त्यातूनच प्रत्येक राज्यात शास्त्र स्पर्धा निर्माण झाली. या शास्त्रस्पर्धेचा परिणाम महायुद्धात घडून आला. अशा प्रकारे जर्मनी व इटली ह्या राष्ट्रांच्या उदय झाला. त्यानंतर युरोपच्या राजकारणात जे स्पर्धेचे वातावरण निर्माण झाले त्यातूनच हे महायुद्ध घडून आले.

पहिले महायुद्ध अतिशय विनाशकारी ठरले. जे जवळजवळ 1535 दिवस 4 वर्षे लढले गेले. त्यात जवळजवळ 65 कोटी लोकांनी भाग घेतला व 13 कोटी लोक त्यात ठार झाले. 22 कोटी लोक जखमी झाले व 7 कोटी लोक कायमचे अपंग झाले. पहिले महायुद्ध इतक्या विशाल प्रमाणावर झाल्याने ते कोणत्याच परिस्थितीत निर्माण झाले किंवा ते टोप्यास कोणती कारणे घडून आलीत ती कारणे पाहणे आवश्यक ठरते.

पहिल्या महायुद्धाची कारणे.

77

१) दोन परस्पर विरोधी गट :-

युरोपात गटबाजीचे राजकारण बिस्मार्क-

च्या काळापासून म्हणजे इ.स. १८७० पासून उदयाला आलेले आपल्याला दिसते. जमनीचे एकीकरण टिकवून धरण्याकरिता बिस्मार्क कोणतेही नैतिक संकेत न मानता युरोपातील कोणत्याही राष्ट्राशी मैत्री करायला तयार होता. बिस्मार्कच्या 'फेड' आणि 'झोडा' ह्या धोरणामुळे युरोपातील देश दोन गटात विभागल्या गेल्याने हे दोन्ही गट एकमेकांशी संघर्ष करण्यास उत्सुक बनले. बिस्मार्कच्या आपल्या कारकिर्दीत रशिया आणि फ्रान्स यांना एकमेकांशी मैत्री करवण्यापासून परावृत्त केले होते. परंतु बिस्मार्कच्या मृत्यूनंतर राजकीय वातावरणात अमुलाग्र बदल घडून आले. युरोप दोन सशस्त्र गटात विभागला गेला व त्या दोहीत परस्पर द्वेष, असुया, स्पर्धा आणि पक्षर हवेदीवे असल्याने त्याची परिणती पहिल्या महायुद्धात घडून आली.

२) असुरक्षिततेच्या भावनेतून निर्माण झालेली लष्करी स्पर्धा दोन परस्परविरोधी गट युरोपात

अस्तित्वात असताना त्यांना एकमेकांची भिती वाटणे सहाजिकच होते. युद्धाचा उद्भव केव्हाही होणे शक्य असल्याने प्रत्येक राष्ट्राने वास्तव्य होण्याची स्पर्धा चालविली त्यामुळे प्रत्येक राष्ट्रांचा लष्करावस्था ठार मीढ्या प्रमाणावर वाढला त्यामुळे युरोपात अनेक लष्करीकरणाची लाट निर्माण होऊन त्याची परिणती महायुद्धात घडून आली.

३) राष्ट्रवादाची पक्षर भावना :-

अमेरिकन स्वातंत्र्ययुद्धात फ्रेंच राज्यक्रांती इ. विविध घटनांनी राष्ट्रवादाला जन्म दिला होता. एक

76

भाषा, एक संस्कृती असणाऱ्या लोकांचे एक राष्ट्र असले पाहिजे ही भावना नैसर्गिक होती व म्हणूनच त्यातून जर्मनी, इटली यांसारख्या राष्ट्रराज्यांचा उदय झाला. परंतु पलीकडे राष्ट्रनिष्ठा, राष्ट्रप्रेम यांचा मोठा विकृत अर्थ प्राप्त झाला. राजकारणी नेत्यांनी राष्ट्रभावनेचा पुरेपुर उपयोग करून घेतला. परस्परांमध्ये द्वेष भावनेला मोठे छतपाणी घातले. शासकांनी अतिरेकी राष्ट्रभावनेला आवर न घातल्याने त्यातून महायुद्ध उद्भवले.

4) आर्थिक क्षेत्राची अभिलाषा :-

19 व्या शतकात जुना वसाहतवाद लयाला जावून त्याची जागा आता नवीन साम्राज्यवादीने घेतली. औद्योगिक क्रांतीनंतर उत्पादनाच्या तंत्रात अभुलागत क्रांती घडून येतच यंत्रांच्या सहाय्याने मोठ्या प्रमाणात उत्पादन होऊ लागले. त्यामुळे युरोपातल्या प्रत्येक राष्ट्राला आपल्या देशात निर्माण झालेल्या जास्तीच्या मालाकरिता नवीन बाजारपेठांची आवश्यकता वाढू लागली. अशा रितीने मोठ्याच आर्थिक साम्राज्यवाद निर्माण होऊन त्याचे रूपांतर एकमेकांच्या द्वेषभावनेत झाले. आर्थिक क्षेत्राचा निर्माण करणाऱ्या प्रयत्नातून महायुद्ध निर्माण झाले.

5) वृत्तपत्रीय एकांगी विषयी प्रचार :-

ह्या काळात एकमेकांविषयीची मने अशोदस्य कलुषित झालेली होती. त्यात वैरभावना पेटवण्याचे कार्य दुर्दैवाने वृत्तपत्रातील एकांगी प्रचाराने केले. प्रत्येक राष्ट्रतील वृत्तपत्रांनी राष्ट्रभावनेवर जीर देऊन राष्ट्रीय भावना चेतवण्याचा सतत प्रयत्न केला.

6) युरोपीय पूर्ववृत्तदुषित मन :-
वृत्तपत्रांनी सतत केलेल्या भडक प्रचारांमुळे राजकारणी लोकांनी केलेल्या विकृत प्रचारांमुळे युरोपीय जनमन प्रदुष्यत व त्यांचे संतुलन बिघडले. त्यांच्या राजकारणात सामाजिकपणा व सचोटी यांना अर्थ न उरल्याने युरोपीय मन प्रत्येक प्रश्नाकडे पूर्ववृत्तदुषित दृष्टीनेच पाहू लागले. एका दृष्टीने युरोपीय मनात विकृती निर्माण झाली व त्यांचेच महायुद्धात धडन आले.

7) राजकारणातील गुप्ततेची वाढचाल :-
ह्या कालखंडातील अंतरराष्ट्रीय राजकारणाचे आणखी एक वैशिष्ट्य म्हणजे त्यातील कुमालीची गुप्तता. पुष्कळवेळा राजप्रमुखा स्वतःच्या मंत्रिमंडळाला अंधारात ठेऊन इतर देशांशी गुप्त करार करित असे ह्या राजकारणातील गुप्ततेमुळे परस्पर अविश्वास आणि संशय निर्माण झाला. त्यामुळे अस्थिरता निर्माण होऊन महायुद्धात उदयभव झाला.

8) तत्वज्ञानाची शिकवण :-
ह्या काळात हेगेल आणि जे तत्वज्ञ होऊन गेलेत. त्यांच्याही तत्वज्ञानाचा मोठा सखील परिणाम जर्मन तरुणांवर घडून आला. हेगेलने राष्ट्र म्हणजे परमेश्वर अशी शिकवण देऊन राष्ट्राकरिता व्यक्तीने आत्मसमर्पण वारंवार करिता सतत तयार असावे असा पुरस्कार केला. ह्या सव तत्वज्ञानाचा पारंपारिक म्हणजे जर्मन तरुणा युद्धावर मनापासून श्रद्धा ठेवू लागला व त्यातूनच पहिले महायुद्ध उदयभवले.

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

Class _____

Div _____

Subject _____

Suppliment No. _____

Test / Tutorial No. _____

Roll No. _____

9) तत्कालिन कारण :-

आर्चि झुक फर्डिनंडचा मुन :-

अशा रितीने उभय पक्षात वैराळी

पेटला असताना आर्चि संपूर्ण युरोपात विलक्षण
तणावची व प्रक्षोभाची वातावरण निर्माण झाले

असताना ह्या वातावरणात एक भयंकर घटनेची
ठिकाणी पडली. ती भयंकर घटना म्हणजे ऑस्ट्रियाचा

राजपुत्र आर्चि झुक फ्रान्सिस फर्डिनंड व त्याची
पत्नी यांचा खून. हे दोघेही बोस्निया प्रांताची

राजधानी सरजेवो ह्या ठिकाणी गेले असताना त्यांचा
भारस्त्यात खून करण्यात आला. ह्या खूनानुळे

संपूर्ण युरोपात एकच निषेधाची व प्रक्षोभाची
लाट निर्माण झाली. ऑस्ट्रियन सरकारने लुनाची

जबाबदारी साबित्या या देशाला ठेवले व साबित्याने
लुनाची जबाबदारी नाकारली. त्यामुळे ऑस्ट्रियाने

साबित्याविरुद्ध युद्ध पुकारले व अशा रितीने
पहिल्या महायुद्धास सुरुवात झाली.

ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Signature of
Supervisor

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

Class बी.ए. भाग दोन

Div

20/9/2020

Roll No. 52/6

Suppliment No.

Subject

इतिहास पेपर III

Test / Tutorial No.

नाव - संध्याम प्रकाश पाटील.

प्र. पहिल्या महायुद्धाच्या कारणांचे मुख्यमापन करा.
प्रस्तावना

मानवाच्या आत्मापर्यंतच्या इतिहासान २० वे शतक हे संघर्षमय शतक ठरले आहे. कारण या शतकाची सुरुवातच अथंकर. अशा स्वरूपाच्या पहिल्या महायुद्धाने झाली.

१९१५-१९१८ या काळात पहिले महायुद्ध लढले गेले. हा प्रदीर्घ कालावधी, प्रचंड व्यापकता, शस्त्रास्त्रे, २४ देशांचा सहभाग लष्कराबरोबर नागरिकांचा समावेश, प्रचंड जिवित व वित्त हानी इ. घटकांमुळे याला महायुद्ध म्हणतात. या महायुद्धाने इंग्लंड, फ्रान्स, शरिया, अमेरिका, जपान इ. देशांसह जर्मनी, आस्ट्रिया, तुर्कस्थान, बल्गेरिया या दोन राष्ट्रगटांमध्ये हे युद्ध झाले. न्याय १९१८ साली जर्मनीचा पराभव होऊन या युद्धाचा शेवट झाला.

अशाप्रकारे सर्वेक्षा व सर्वव्यापी स्वरूप असणारे पहिले महायुद्धा अचानक किंवा एकाएकी घडून आले नसून ते १९ व्या शतकात घडलेल्या राजकीय, अर्थिक बदलामोडी, आणि वैयक्तिक क्रांती यांचा परिपाक होता. या महान आपत्तीस खालील घटकांनी हातभार लावला.

अतिरेकी राष्ट्रवाद

आपल्या राष्ट्रावर प्रेम करणे म्हणजे राष्ट्रवाद होय. राष्ट्राच्या प्रगतीसाठी राष्ट्रवाद आवश्यक असतोच, तथापी आपल्या राष्ट्राच्या प्रगतीसाठी दुसऱ्या देशाला कमी लेखणे, त्यांचे स्वतंत्रत्व हिरावून घेणे आणि त्या देशाची पिळकणूक करणे याला अतिरेकी राष्ट्रवाद म्हणतात. या अतिरेकी राष्ट्रवादने पहिल्या महायुद्धाला हातभार लावला. जगावर सध्या १९१५ च्या आपल्याच राष्ट्रांना

अधिकार आहे असे अनेक राष्ट्रांना वादू लागले. अनेक राष्ट्रां
अतिरेकी राष्ट्रवादाचा उदय होऊन राष्ट्रा-राष्ट्रांत शत्रुत्वाचे संबंध
निर्माण झाले. यानुषंग जर्मनी-फ्रान्स संघर्ष, इटली ऑस्ट्रिया
संघर्ष, जर्मनी-इंग्लंड संघर्ष, तुर्कस्थानमधील खाल्फा प्रश्न,
ऑस्ट्रिया-सर्बिया संघर्ष, अशा स्वरूपाचे संघर्ष वाढीस लागले,
यामुळे युरोपानीला शांतता दोक्यान येऊन युरोप महायुद्धाच्या
दिवसे वाटचाल करू लागला.

2) युरोपची दोन गटांत विभागणी -

बिस्मार्कने सुल्झबर्गचे व
कुटनीतीच्या जोरावर जर्मनीचे एकीकरण यशस्वी केले. अनेक
आंतरराष्ट्रीय करार करून जर्मनीला सहानुभूती तर फ्रान्सला
एकाकी पाडव्याचा खतत प्रयत्न केला. यानून या देशांचा त्रिराष्ट्र
मैत्री करार केला. परंतु यानंतर केंसर विल्यमच्या आक्रमक
धोरणामुळे विरोधी देश एकमेकांना सहकार्य करू लागले. यानून
रशिया, फ्रान्स, इंग्लंड मैत्री करार झाले. यांचा 'त्रिराष्ट्र मैत्री संघ'
उभारला गेला. अशा प्रकारे 20 व्या शतकात त्रिराष्ट्र मैत्री
करार व त्रिराष्ट्र मैत्री संघ असे दोन प्रबळ गट युरोपान
तयार झाले.

3) जर्मनीचे आक्रमक परराष्ट्रीय धोरण -

जर्मनी या नवोदित
युरोपियन राष्ट्राचे परराष्ट्रीय धोरण बिस्मार्कने राबवून युरोपान
जैसे ये परिस्थिती ठेवली. पण त्यान्यानंतर केंसर या
शताधीराला नसे धोरण राबविले अशक्य झाले. त्याने आक्रमक
परराष्ट्रीय धोरण स्विकारले. दुसऱ्या देशाच्या अंतर्गत काबीज
हस्तक्षेप सुरू केला. केंसरने इंग्लंडला आव्हानात्मक अशा नाविक
योजना आखल्या, नोर्वेला वाढविले, यामुळे इंग्लंड-जर्मनी संघर्ष
अटळ बनला. इंग्लंडने अलिप्ततेचे धोरण सोडून 'दुकुमी
हस्तक्षेपाचे' धोरण स्वीकारले, केंसरने वसाहतवाद, साम्राज्यवाद,
लष्करीकरण असे धोरण राबवण्यास सुरुवात केली. या आक्रमक
धोरणामुळे युस्थानुकूल वातावरण तयार होत गेले.

④ युरोपातील लष्करवाद -

महायुद्धापूर्वी युरोपातील स्थिती अशांत होती. प्रत्येक देश स्वतःच्या संरक्षणासाठी प्रयत्न करू लागला. हे वातावरण लष्करीकरणाला अनुकूल ठरले. यावर बंधने नव्हती. यासाठी प्रचंड खर्च होऊ लागला. लष्करवादांमुळे युरोपाने शास्त्रास्त्रवादीची स्पर्धा लागली. जर्मनीने इंग्लंडला आव्हान देऊन नौदल वाढीच्या इ.स. 1897 व 1907 साली दोन योजना आणिल्या. इंग्लंडने त्याला तसेच उत्तर दिले. याबाबत मर्यादा घालण्यासाठी हेग येथे 2 आंतरराष्ट्रीय परिषदा घेतल्या, पण त्यात अपयश आले. त्याला केंसर कारणीभूत होताना. फ्रान्सबरोबर जर्मनीचे शत्रुत्व होतंय, फ्रान्सने आपले लष्करीबळ वाढवण्यास सुरुवात केली.

⑤ वसाहती मिळवण्याची स्पर्धा -

औद्योगिक क्रांतीबरोबर इतर कारणांमुळे युरोपातील देशांना वसाहती मिळवण्याची धारज निर्माण झाली. त्याचबरोबर वसाहती असणे हे त्यांनी प्रतिष्ठेचे मानले होते. युरोपातील इतर देशांनीसुद्धा वसाहती मिळवण्याचे प्रयत्न सुरू केले. एकप्रकारे तीव्र स्पर्धा सुरू झाली. वसाहतीच्या या स्पर्धेतून अनेक प्रश्न जटील बनत गेले. अनेक देशांतील शत्रुत्व वाढीस लागले. बाल्कन प्रदेशातील वर्चस्वावरून रशिया - ऑस्ट्रिया, मोरोक्कोवरून जर्मनी - फ्रान्स अशी अनेक उदाहरणे सांगता येतील. या स्पर्धेमुळे महायुद्धास हातभार लागला.

⑥ वृत्तपत्रे तसेच बुद्ध्यानुकूल तत्त्वज्ञान -

वृत्तपत्रे म्हणजे 'मानवी मनोरंजने प्रतिबिंब होय'. परंतु महायुद्धापूर्वी युरोपातील वृत्तपत्रांनी अडकपणे, विपर्यास, अनिश्चयोक्तीपुर्ण लिखाण केले. आंतरराष्ट्रीय स्वरूपाच्या सभा, बैठका, चर्चा इ. बाबत विपर्यास लिखाण केले गेले. जनतेपुढे सत्य, निकोप लिखाण येव्हाच शत्रुराष्ट्राविषयी द्वेष निर्माण होईल असे लिखाण केले.

बिस्मार्कने जर्मनीच्या एकीकरणासाठी लोकशाहीचा नवे तर युद्धाचा मार्ग योग्य व आवश्यक सांगितला. केसरे युद्ध व आक्रमक धोरण राबविले. रशियेक म्हणतो युद्धातून वाढत्या जनता तर युद्धातून वेगळे होती. तेव्हा इंग्लंडने युद्धाला तयार व्हावे. अशा प्रकारचे तत्वज्ञान पसरवले गेले.

१) काही वांगीर प्रादेशिक प्रश्न -

युरोपातील अस्थिर परिस्थिती. तीत काही स्फोटक प्रादेशिक प्रश्नांनी अधिक भर घातली. इंग्लंडची ट्रेव्हेन व ट्रिस्ट बंदर व बोवतालचा प्रदेश ऑस्ट्रियाच्या वर्चस्वाखाली होता. तो मिळवण्यासाठी इटली प्रयत्नशील होता. दुसरा प्रश्न म्हणजे अल्प्स लॉरेन्स फ्रान्सचा प्रदेश 1870-71 साली बिस्मार्कने जर्मनीस जोडला होता. तेथील बहुतांश जनता फ्रेंच होती. प्रदेश समृद्ध होता. बिस्मार्कने फ्रान्सवर केलेला हा अन्याय होता. यावरून फ्रान्स जर्मनीतील शत्रुत्व वाढत गेले.

४) आंतरराष्ट्रीय संघटनेचा अभाव -

राष्ट्रांमधील समस्या सोडवण्यासाठी आज संघटना व कायदे आहेत. त्यांचे पालन केले जाते. पहिल्या महायुद्धापूर्वी जगानतरी व्यवस्था नव्हती. आंतरराष्ट्रीय करार सोडल्यास किंवा वलिष्ठाने दुबळ्या देशावर अन्याय, आक्रमण केल्यास दाद मागण्याची व्यवस्था नव्हती. प्रत्येक राष्ट्र स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे वागत असे. 1899 व 1907 साली दोन शांतता परिषदा आल्या होत्या. त्यामध्ये आंतरराष्ट्रीय कायदेसंहिता यशस्वी ठरली असती. पण तसे न होता. 'बळी तो कान पिळी' या न्यायाने देश वागले.

५) बाल्कन प्रश्न -

बाल्कन प्रदेशात अनेक देशांचे हितसंबंध होते. त्यामुळे तो प्रश्न गुंतागुंतीचा बनला होता. विशेषतः रशिया व ऑस्ट्रियामध्ये मोठी स्पर्धा होती. बाल्कन प्रदेशातील मॅसिडोनियाच्या वर्चस्वावरून सर्बियाला रशियाने पाठिंबा दिला.

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

Class _____

Div _____

Roll No. _____

Suppliment No. _____

Subject _____

Test / Tutorial No. _____

तर ऑस्ट्रिया व जर्मनीने विरोध केला. बाल्कन मधील स्लाव वंशीय लोकांचे एकत्रीकरण करण्याचा सर्बिया प्रयत्न करत होता तर ऑस्ट्रिया विरोधी होता. 1878 साली बर्लिन परिषदेने बाल्कन मधील बेस्विमा व हर्जेगोविना या स्लाव प्रदेशाचा राज्य -

-कारभार ऑस्ट्रियाकडे सोपविला. 1908 साली ऑस्ट्रियाने

हे/दोन्ही प्रांत आपल्या साम्राज्यात विलीन केले. सर्बियाने याला

विरोध केला. रशियाने सर्बियाला किर्नाशत पाठिंबा दिला त्यामुळे

बाल्कन प्रश्न वांभीर बनला. 1912-13 मध्ये बाल्कन युद्धे झाली.

सर्बियाला शह देऊन बाल्कनमध्ये वर्षेच वाढविल्याचा जर्मनी-

ऑस्ट्रियाचा प्रयत्न चालूच राहिला.

10) तात्कालीक कारण - आर्च ड्युक फर्डिनांडचा मृत्यू -

बाल्कन
प्रश्नावरून ऑस्ट्रिया - सर्बिया यांच्यातील शत्रुत्व वाढत गेले.

28 जून 1914 रोजी ऑस्ट्रियाचा राजपुत्र आर्च ड्युक फर्डिनांड

आपल्या पत्नीसह बेस्नियाची राजधानी सरेजेव्ह येथे गेला होता.

तेथे एका दहशतवादी संघटनेने त्याचा खून केला. सर्बियाने त्यासाठी

शस्त्रास्त्रे पुरविली, चिथावणी दिली असा ऑस्ट्रियाने आरोप केला.

आणि 48 तासांची मुदत सर्बियाला दिली. जर्मनीने ऑस्ट्रियाला

तर रशियाने सर्बियाला पाठिंबा दिला. दरम्यान युद्ध टाळण्याचे

काही प्रयत्न झाले. पण ऑस्ट्रियाने ताडर सुमिका घेतली

आणि 28 जून 1914 रोजी सर्बियाविरुद्ध युद्ध पुकारले.

यानून पहिले महायुद्ध सुरु झाले.

मुल्यमापन -

1914 साल जर्मनीला अनेक आवाख्यांवर लाभदायक
ठरले. रशियाची परिस्थिती विकट पण जाऊन जर्मनीकडून

शरियाचा पशभव होवू लागला. 1915 साली सागरी लढाई
सुरू झाली. शेवटी नोव्हेंबर 1918 मध्ये जर्मनीने हारणावती
पत्करली, अशा रितीने युसी. आकाश, समुद्र अशा तिन्ही
ठिकाणी लढलेले महायुद्ध 1918 साली संपले.

**Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
 VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR**

Class B.A. - II (Sem-IV) Div. _____

20/9/2020

Roll No. C 5187

Suppliment No. Home Assignment

Subject History (Madam)

Test / Tutorial No. Omkar Sachin Parkhande

प्र. 1. पहिल्या महायुद्धाच्या कारणांचे चिकित्सक पेश्विण
 उश.
 विसमर्कच्या प्रथागानंतर युरोपामध्ये परस्पर
 अविश्वासामे व स्पर्धेचे वातावरण निर्माण झाले व
 परिणामी त्यातूनच पुढेक शब्दात शब्दा स्पर्धा निर्माण
 झाली. पहिल्या महायुद्धात घडून
 आला. अशा शीतीने जर्मनी व इटली या शब्दांच्या
 उदय झाल्यानंतर युरोपच्या राजकारणात जे स्पर्धेचे वाता-
 वरण निर्माण झाले त्यातूनच हे महायुद्ध घडून आले.
 पहिले महायुद्ध अनिश्चय विनाशकारी ठरले
 ते जवळजवळ 15.35 बिलियन म्हणजे 4 वर्षे काढले
 गेले त्यात जवळजवळ 65 कोटी लोकानी भाग घेतला
 व 13 कोटी लोक त्यात ठार झाले 22 कोटी लोक
 जखमी झाले व 3 कोटी लोक वायमये पंशु झाले.
 पहिले महायुद्ध इतक्या विशाल प्रमाणविरुद्ध झाल्याने
 ते कोणत्या परिस्थितीत निर्माण झाले किंवा ते
 लक्षात कोणती कारणे घडून आली ती कारणे
 पाहणे आवश्यक ठरते.

पहिल्या महायुद्धाची कारणे :-

- 1) दोन परस्पर विरोधी गट - युरोपात गटबाजीचे राजकारण विसम-
 र्कच्या काळापासून म्हणजे इ.स. 1870 पासून उदया-
 ला आलेले आपल्याला विरोध जर्मनीचे एकिकरण
 किंवा धरव्याकरिता विसमर्क कोणतेही नैतिक संकेत

न मानता युरोपतिक कोणत्याही राष्ट्राली मैत्री
 करायला तयार होता. बिस्मार्कच्या 'कोडा आणि
 मोठा' ह्या धोरणामुळे युरोपतील देश दोन गटात
 विभागल्या जाऊन हे दोन्ही गट एकमेकांशी संघर्ष
 करण्यास उत्सुक बनले. बिस्मार्कच्या आपल्या कार-
 किर्दीत रशिया आणि फ्रान्स यांना एकमेकांत
 मैत्री करण्यापासून परावृत्त केले होते. परंतु बि-
 स्मार्कच्या मृत्यूनंतर राजकीय वातावरणाने आमु-
 ल्ख-हात बदल घडून आले. युरोप दोन अशस्त्र
 गटात विभागल्या गेला व त्या दोहोत परस्पर द्वेष
 असुया स्पर्धा आणि प्रथम हे वेदावे असल्याने त्याची
 परिणती पहिल्या महायुद्धात घडून आली.

२) असुरक्षिततेच्या भावनेतून निर्माण झालेली लढकरी स्पर्धा
 दोन परस्परविरोधी गट युरोपात
 अस्तित्वात असताना त्यांना एकमेकांची भीती वाटणे
 साहजिकच होते. युद्धाच्या उद्भव केवढीही हीणे जाऊ
 असल्याने प्रत्येक राष्ट्राने शास्त्रसज्ज होण्याची स्पर्धा
 चालविली. त्यामुळे प्रत्येक राष्ट्राचा लढकरी शक्तीचा खर्च
 मोठ्या प्रमाणात वाढला. त्यामुळे युरोपात अनिर्बंध
 लढकरीकरणाची लाटा निर्माण होऊन त्याची परिणती
 महायुद्धात घडून आली.

३) राष्ट्रवादाची प्रथम भावना व त्यातून निर्माण झालेल्या
 विकृती -

अमेरिकन स्वातंत्र्य युद्ध, फ्रेंच राज्य-
 क्रांती इ. विविध घटनांनी राष्ट्रवादाचा जन्म दिलेला
 होता. एक भाषा, एक संस्कृती असणाऱ्या लोकांचे
 राष्ट्र असले पाहिजे ही भावना नैसर्गिक होती
 व म्हणूनच त्यातूनच जर्मनी, इटलीसारख्या राष्ट्र
 राज्यांचा उदय झाला. परंतु पलीकडे राष्ट्रनिष्ठा,

शब्दप्रेम यांच्या मोठा विकृत अर्थ प्राप्त झाला. राज-
कारणी नेत्यांनी शब्दभावनेचा फुपुरा उपयोग करून
घेऊन परस्थरांच्या श्वेष भावनेला मोठे स्थतपाणी
घातले. काश्मीरच्या अतिरेकी शब्दभावनेला आवर न
घातल्याने त्यातून महायुद्ध उद्भवले.

4) आर्थिक व्यश्वाची अभिकाषा -

व्याप्त शतकाला जुना वसाहतवाद
न्यायाला जावून त्याची जागा आता नवीन साम्राज्यवादाने
घेतली आहे. औद्योगिक क्रांतीनंतर उत्पादनच्या तंत्रात आमु-
लायत क्रांती घडून येताना येताना सहाय्याने मोठ्या
प्रमाणात उत्पादन होवू लागले. त्यामुळे युरोपातल्या प्रत्येक
शब्दाला आपल्या देशात निर्माण झालेल्या जास्तिया
मालाकरिता नवीन बाजारपेठांची आवश्यकता वाढू
लागली. अशा शीतीने मोठ्या आर्थिक साम्राज्यवाद
निर्माण होवून त्याचे रूपांतर एकमेकांच्या श्वेषभावनेत
आले. आर्थिक व्यश्व निर्माण करणाऱ्या प्रथमातून
महायुद्ध निर्माण झाले.

5) वृत्तपत्रिय एकांगी विषयी प्रचार

एकांगी काळात एकमेकांविषयीची मने
अगोदरच कलुषित झालेली होती. त्याच वैश्रभावना पेट-
विल्याचे कार्य दुर्दैवाने वृत्तपत्रातील एकांगी प्रचाराने
केले. प्रत्येक शब्दातील वृत्तपत्रांनी शब्दभावनेवर जोर
देऊन राष्ट्रीय भावना येतविल्याच्या सतत प्रयत्न केला

6) युरोपीय पूर्वग्रह द्विषित मन -

वृत्तपत्रांनी सतत केलेल्या भडक
प्रचारामुळे राजकारणी लोकांनी केलेल्या विकृत
प्रचारामुळे युरोपीय जनमत प्रक्षुब्ध वनेले व
यांचे संतुलन विघडले. त्यातच राजकारणात प्रामा

निकृपणा व त्यांचे संतुलन विघडले असोरी यांना अर्थ न उरल्याने व युरोपीय मन प्रथेक पुश्तकडे पूर्ण ग्रहणित वृद्धीचे पाठ लागले. एका पुढीने युरोपीय मनात विकृती निर्माण झाली व त्यांचे पर्यवसन मतायुद्धात धडुन आले.

१) राजकारणातील गुप्ततेची वाट्याल -
 ज्या काळखंडातील अंतरराष्ट्रीय राजकारणाचे आगशी एक वैशिष्ट्य म्हणजे त्यातील क कमालीची गुप्तता पुष्कळवेळा राजप्रमुख मंतःच्या मंत्रिमंडळात अंधारात घेऊन इतर देशांशी गुप्त करार करित असे ज्या राजकारणातील गुप्ततेमुळे व परस्पर अविश्वास आणि संशय निर्माण झाला त्यामुळे अस्विरता निर्माण होऊन मतायुद्धात उदभव झाला.

४) तत्त्वज्ञानाची शिकवणी :-
 ज्या काळात होतले असावे जे तत्त्वज्ञ होवून गेलेत त्यांच्यात तत्त्वज्ञानाचा मोठा सघोश परिणाम जमिन तरुणांवर धडुन आला हे गेलने शब्द म्हणजे परमेश्वर अशी शिकवण होऊन शब्दकरिता व्यक्तीने आत्मसमर्पण करण्याकरिता स्तत तयार असावे असा पुरस्कार केला ज्या सर्व तत्त्वज्ञानाचा परिपाक म्हणजे जमिन हातुण युद्धावर मनापासून अर्धवट ठेवू लागला व त्यातुनच पहिले मतायुद्ध अ उद्भवले.

५) तत्कालीन कारण -
 अर्थ ड्युक फॉर्निअचा प्युन अशा शीतीने पक्षात वैशंगी पेला असताना आणि संपूर्ण युद्धाप्रत विलक्षण तणावाचे व प्रक्षोभाचे वातावरण

५५

निर्मिण साले असताना ह्या वातावरणात एक गाईकर
घटनेची ठिणगी पडली ती गाईकर घटना म्हणजे
ऑस्ट्रियाचा राजपुत्र बार्बे ब्युक फ्रान्झोस फ्रिड्रिंड
व त्याची पत्नी थाया य्युना हे दोघेही व्हासिनिया
प्रांताची राजधानी सरनेरले ह्या ठिकाणी घेले. असा-
ताना त्याचा गरशरुयात य्युना कल्प्यात आला (२९ जुलै
१९५४) ह्या य्युनामुळे संपूर्ण युरोपात एकत्र निवेद्याची
व प्रक्षोभाची लाट निर्माण झाली. ऑस्ट्रियन सरकारने
ह्या प्रक्षोभाची लाट निमीष झाली य्युनाला कावियाला
जबाबदार धरले. साबियाने य्युनाची जबाबदारी नाकारली
त्यामुळे ऑस्ट्रियाने २४ जुलै १९५४ रोजी कावियाविरुद्ध
युद्ध पुकारले व अशा रीतीने पहिल्या महायुद्ध
तेड लागले.

ज्ञान, विज्ञान आणि सुरांरकार यांसाठी शिक्षण प्रसार
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Signature of
Supervisor

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

20/9/2020

Class B. A. II - Div. SEM-4 Roll No. 5022

Suppliment No. _____ Subject History Paper - V

Test / Tutorial No. Srushti Sanjay Chalake

प्र. पहिल्या महायुद्धाचे कारणांचे चिकित्सक परिक्षण करा.

→ प्रस्तावना -

मानवाच्या आतापर्यंतच्या इतिहासात 20वे शतक हे संघर्षमय शतक ठरले गेले. कारण या शतकाची सुरुवातच अंधकार अशा स्वप्नाच्या पहिल्या महायुद्धाने झाली.

1914-1918 या काळात पहिले महायुद्ध लढले गेले.

हा प्रदीर्घ कालखंड, व्यापकता, शस्त्रास्त्रे, 28 देशांच्या सहभागा लष्कराबरोबर नागरीकांचा सहभाग, प्रचंड जीव व वित्तहानी इ. घटकामूळे याला महायुद्ध म्हणतात. या महायुद्धात इंग्लंड,

फ्रान्स, रशिया, अमेरिका, जपान इ. देशांविषुद्ध जर्मनी,

ऑस्ट्रिया, तुर्कस्थान, बल्गेरिया या दोन गटांमध्ये हे युद्ध

झाले. त्यात शेवटी 1918 साली जर्मनीचा पराभव होवून

हे युद्ध संपले. पहिल्या महायुद्धाची कारणे पुढीलप्रमाणे.

1) युरोपमधील दोन प्रबळ गट -

बिस्मार्कने मुत्सद्देगरीने व कुटनीतीच्या जोरावर जर्मनीचे एकीकरण यशस्वी केले.

अनेक आंतरराष्ट्रीय करार करून जर्मनीला सहानुभूती तर

फ्रान्सला एकाकी पाडण्याचा सतत प्रयत्न केला. यातून

या देशांच्या 'त्रिराष्ट्र मैत्री करार' केला. परंतु त्यानंतर फ्रान्स

विल्यमच्या आक्रमक धोरणामूळे विरोधी देश एकमेकांना

सहकार्य करू लागले. त्यातून रशिया, फ्रान्स, इंग्लंड मैत्री

करार झाले. यांचा 'त्रिराष्ट्र मित्र संघ' उभा राहला गेला.

अशा प्रकारे 20 व्या शतकाच्या प्रारंभी त्रिराष्ट्र मैत्री करार

व त्रिराष्ट्र मित्र संघ असे 2 प्रबळ गट युरोपात तयार झाले.

2) जर्मनीचे आक्रमक परराष्ट्रीय धोरण -

जर्मन या नवोदित युरोपियन राष्ट्रांचे परराष्ट्रीय धोरण बिस्मार्कने राबवून युरोपात जैसे छे परिस्थिती ठेवली. पण त्याच्यानंतर केसर या सत्ताधीशाला तसे धोरण राबविणे अवाक्य ठरले. त्याने आक्रमक परराष्ट्रीय धोरण स्विकारले. दुसऱ्या देशांच्या अंतर्गत बाबीत हस्तक्षेप सुरु केला. केसरने इंग्लंडला आव्हानात्मक अशा नाविक योजना आखल्या, नौदल वाढविले, त्यामुळे इंग्लंड - जर्मनी संघर्ष अटळ बनला. इंग्लंडने अलिप्ततेचे छे सोडून 'डुकूमी हस्तक्षेपाचे' धोरण स्वीकारले, केसरने वसाहतवाद्, साम्राज्यवाद्, लष्करीकरण असे धोरण राबवण्यास सुरुवात केली. या आक्रमक धोरणामुळे युद्धदानुकूल वातावरण तयार होत गेले.

3) युरोपातील लष्करीवाद् -

महायुद्धापूर्वी युरोपातील परिस्थिती अशांत होती. प्रत्येक देश स्वतःच्या संरक्षणासाठी लष्करी प्रयत्न करू लागला. हे वातावरण लष्करीकरणास अनुकूल ठरले यावर बंधने नव्हती. यासाठी प्रयत्न सुरु होऊ लागला. लष्करीवाढमुळे युरोपात वास्तव्याची स्पष्टता लागली. जर्मनीने इंग्लंडला आव्हान देवून नौदल वाढीच्या इ.स. 1897 व 1907 साली दोन योजना आखल्या. इंग्लंडने त्याला तसेच उत्तर दिशाबाबत मर्यादा घालण्यासाठी हेग येथे 2 आंतरराष्ट्रीय परिषदा घेतल्या. पण त्यात अपयश आले, त्याला केसर कारणीभूत होता. फ्रान्सबरोबर जर्मनीचे शत्रुत्व होतेच. फ्रान्स आपले लष्करीबल वाढवण्यास सुरुवात केली.

4) नवसाम्राज्यवाद् व वसाहती मिळवण्याची स्पष्टता -

फ्रान्सबरोबर इतर कारणामुळे युरोपातील देशांना वसाहती मिळवण्याची गरज निर्माण झाली. त्याचबरोबर वसाहती असून हे त्यांनी प्रतिष्ठेचे मानले होते. यामध्ये इंग्लंड अग्रेसर होत युरोपातील इतर देशांनीसुद्धा वसाहती मिळवण्याचे प्रयत्न सुरु

केले. एकप्रकारे तीव्र स्पर्धा सुरु झाली. वसाहतींच्या या स्पर्धेतून अनेक प्रश्न जटिल बनत गेले. अनेक देशातील शत्रुत्व वाढीस लागले. बाल्कन प्रदेशातील वयस्वावरुन रशिया-ऑस्ट्रिया, मोरोक्कोवरुन जर्मनी-फ्रान्स अशी अनेक उदाहरणे सांगता येतील.

5) आत्यंतिक राष्ट्रवाद-

पहिल्या महायुद्धापूर्वी युरोपियन देशांनी आत्यंतिक राष्ट्रवाद स्वीकारल्याचे दिसते. स्वतःच्या देशाबद्दल प्रेम म्हणजे दुसऱ्या देशाच्या द्वेष असे राष्ट्रवादाचा विकृत व अतिरेकी स्वरूप दिले होते. विशेषतः हे धोरण जाणीवपूर्वक जर्मन जनतेच्या मनावर बिंबवले गेले. जर्मनीबद्दल राष्ट्रभिमान म्हणजे फ्रान्स व इंग्लंड या द्वेष अश्विज जर्मन जनतेची भावना होत गेली. त्याचे त्याउलट फ्रान्स व इंग्लंडमध्ये परिणाम होवून जनतेच्या जर्मनीविषुद्ध भावना तयार झाल्या.

6) वृत्तपत्रे तसेच युद्धानुकूल तत्त्वज्ञान -

वृत्तपत्र म्हणजे मानवी मनाचे प्रतिबिंब होय. परंतु महायुद्धापूर्वी युरोपातील वृत्तपत्रांनी भडकपणे, विषयस्त, अतिशयोक्तीपूर्ण लिखाण केले. आंतरराष्ट्रीय स्वरूपाच्या सभा, बैठका, चर्चा इ. बाबत विषयस्त लिखाण केले गेले. जनतेपुढे सत्य, निकेप लिखाण येण्याऐवजी शत्रुराष्ट्राविषयी द्वेष, संताप निमग्न होईल असे लिखाण केले.

बिस्मार्कने जर्मनीच्या एकीकरणासाठी लोकशाहीचा नव्हे तर युद्धाचा मार्ग योग्य व आवश्यक सांगितला. कैसरने युद्ध व आक्रमण धोरण राबविले. रस्किन म्हणतो युद्धातून राष्ट्राचा जन्म तर शांततेत शेवट होतो, तेव्हा इंग्लंडने युद्धाला तयार व्हावे. अशा प्रकारचे तत्त्वज्ञान पसरवले गेले.

7) काही वांमिर प्रादेशिक प्रश्न -

युरोपातील अस्थिर परि-

-स्थितीत काही स्कोट्लंड प्रादेशिक प्रश्नांनी अधिक भर घातली. इटलीची ट्रेन्टिनो व ट्रिस्ट बंदर व मोवतालचा प्रदेश ऑस्ट्रियाच्या वर्चस्वाखाली होता. तो मिळवण्यासाठी इटली प्रयत्नशील होता. दुसरा प्रश्न म्हणजे अल्प्स-लॉरेन फ्रान्सचा प्रदेश 1870-71 साली बिस्मार्कने जर्मनीस जोडला होता. तेथील बहुतांश जनता फ्रेंच होती. प्रदेशासमृद्ध होता. बिस्मार्कने फ्रान्सवर फुलेला हा अन्याय होता. यावरून फ्रान्स-जर्मनीतील शत्रुत्व वाढत गेले.

8) आंतरराष्ट्रीय संघटनेचा अभाव -

राष्ट्रांमधील समस्या सोडविण्यासाठी आज संघटना व कायदे आहेत. त्यांचे पालन केले जाते. पहिल्या महायुद्धापूर्वी जगात तशी व्यवस्था नव्हती. आंतरराष्ट्रीय करार मोडल्यास किंवा बलिष्ठाने दुबळ्या देशावर अन्याय, आक्रमण केल्यास दाद मागण्याची व्यवस्था नव्हती. प्रत्येक राष्ट्र स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे वागत असे. 1899 व 1907 साली दोन शांतता परिषदा झाल्या होत्या. त्यामध्ये आंतरराष्ट्रीय कायदेसंहिता यशस्वी ठरली असती. पण तसे न होता 'बळी तो फान पिळी' या न्यायाने देश वागले.

9) बाल्कन प्रदेश -

बाल्कन प्रदेशात अनेक देशांचे हितसंबंध होते. त्यामुळे तो प्रश्न गुंतागुंतीचा बनला होता. विशेषतः रशिया व ऑस्ट्रियामध्ये मोठी स्पर्धा होती. बाल्कन प्रदेशातील मॅसिडोनियाच्या वर्चस्वावरून सर्बियाला रशियाने पाठिंबा दिला, तर ऑस्ट्रिया व जर्मनीने विरोध केला. बाल्कन मधील स्लाव वंशिय लोकांचे एकत्रिकरण करण्याचा सर्बिया प्रयत्न करित होता तर ऑस्ट्रिया विरोधी होता. 1878 साली बर्लिन परिषदेने बाल्कनमधील बेस्निना व हर्जेगोविना या स्लाव प्रदेशाचा राज्यकारभार ऑस्ट्रियाकडे सोपविला. 1908 साली ऑस्ट्रियाने हे दोन्ही प्रांत आपल्या साम्राज्यात विलीन केले. सर्बियाने त्याला विरोध केला. रशियाने सर्बियाला बिनशर्त

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

Class _____ Div _____ Roll No. _____

Suppliment No. _____ Subject _____

Test / Tutorial No. _____

पाठिंबा दिला. त्यामुळे वाल्फ्रन प्रश्न गंभीर बनला. 1912-13 मध्ये वाल्फ्रन युद्धे झाली. सर्बियाला शत्रू म्हणून वाल्फ्रनमध्ये वर्षे वाढविण्याचा जर्मनी-ऑस्ट्रियाचा प्रयत्न चालू राहिला.
10) तात्कालिक कारण- आर्च ड्युक फर्डिनांडचा खून -

वालफ्रन प्रश्नावरून ऑस्ट्रिया-सर्बिया यांच्यातील शत्रूत्व वाढत गेले. 28 जुन 1914 रोजी ऑस्ट्रियाचा राजपूत्र आर्च ड्युक फर्डिनांड आपल्या पत्नीसह बोस्नियाची राजधानी मेरेजोव्ह येथे बोलता होता. तेथे एका दहशतवादी संघटनेने त्याचा खून केला. सर्बियाने त्यासाठी वास्त्रे पुरवली, चिथावणी दिली असा ऑस्ट्रियाने आरोप केला आणि 48 तासांची मुदत सर्बियाला दिली. जर्मनीने ऑस्ट्रियाला तर रशियाने सर्बियाला पाठिंबा दिला. दरम्यान युद्ध टाळण्याचे काही प्रयत्न झाले पण ऑस्ट्रियाने ताठर भूमिका घेतली आणि 28 जुलै 1914 रोजी सर्बियाविरुद्ध युद्ध पुकारले. यातून पहिले महायुद्ध सुरु झाले.

मूल्यमापन -

1914 साल जर्मनीला अनेक आघाट्यावर लाभदायक ठरले. रशियाची परिस्थिती विकट होत जावून जर्मनी-फ्रान्स रशियाचा पराभव होवू लागला. 1915 साली सागरी लढाई सुरु झाली. शेवटी नोव्हेंबर 1918 मध्ये जर्मनीने शरणागती पत्करली. अशा परिस्थितीत भूमि, कायदा, समुद्र अशा तीव्ही ठिकाणी लढलेले महायुद्ध 1918 साली संपले.

class : B.A.II

Div : -

Roll No : 5198

subject : इतिहास

20/9/20 20

Name : सल्विक शर्मा कोली

प्र 1. पहिल्या महायुद्धाच्या कारणांचे चिकित्सक परिहाण करा.

→ बिस्मार्कच्या प्रयत्नांनंतर युरोपमध्ये परस्पर अविश्वासामुळे व स्पर्धेचे वातावरण निर्माण झाले व परिणामी त्यातूनच प्रत्येक राज्यात खरहा स्पर्धा निर्माण झाली. ह्या खासकरून पहिल्या महायुद्धात व्युत्पन्न आला. अशाशैलीने जर्मनी व इटली ह्या राष्ट्रांचा उदय झाल्यानंतर युरोपच्या राजकारणात जे स्पर्धेचे वातावरण निर्माण झाले त्यातूनच हे महायुद्ध व्युत्पन्न झाले.

पहिले महायुद्ध अतिशय विनश्वळ ठरले. ते जवळजवळ 1535 दिवस म्हणजे 4 वर्षे चालले गेले. त्यात जवळजवळ 85 कोटी लोकांनी मृत्यू होतला व 16 कोटी शेतकरी त्यात ठार झाले. 22 कोटी जखमी झाले व 7 कोटी शेतकरी कायमचे पंधू झाले. पहिले महायुद्ध इतक्या विनाशकारणामुळे झालेले ते होण्या परिस्थितीत निर्माण झाले किंवा ते होण्यास होणारी कारणे चवून माहित ते कारणे पाहणे आवश्यक ठरते.

पहिल्या महायुद्धाची कारणे :-

① दोन परस्पर विरोधी राष्ट्र -

युरोपात राटवादींचे राजकारण बिस्मार्कच्या काळापासून म्हणजे व.स. 1871 पासून उदयाला आलेल्या आपल्यात दिसते. जर्मनीचे एकीकरण टिकवून राखण्यासाठी बिस्मार्क कोठेही नेतीक संकेत न सांगता युरोपातील कोठल्याही राष्ट्रांशी मैत्री करायला तयार होता. बिस्मार्कच्या 'फींग आणी अडो' ह्या घोश्यामुळे युरोपातील देश दोन घटात विभागल्या जाऊन हे दोन्ही राष्ट्र एकमेकांशी संघर्ष करण्यास उत्सुक ठरले. बिस्मार्कच्या आपल्या काळातील शक्ति आणि फ्रान्स यांना एकमेव मैत्री करवण्याचा प्रयत्न केले होते, परंतु बिस्मार्कच्या मृत्यूनंतर युरोपीय वातावरणात मासुभूत ठरले व्युत्पन्न झाले.

युरोप दोन सशस्त्र महायुद्धात विभागातून वेगळे व त्या वेळीत परस्पर द्वेष, असूया, स्पर्धा आणि प्रखर लढावे असल्याने त्याची परिणती पहिल्या महायुद्धात घडून आली.

② असुरक्षिततेच्या भावनेतून निर्माण झालेली लढकरी स्पर्धा :-

दोन पक्षपरविरोधी वट युरोपात अस्तित्वात असताना त्यांना एकमेकांची शक्ती वाढणे साहजिकच होते. युद्धाच्या उदभव वेळाची हीच बाक्य असल्याने प्रत्येक राष्ट्राने शस्त्रसज्ज होण्याची स्पर्धा चालविली. त्यामुळे प्रत्येक राष्ट्राने लढकरीवस्त्रा खर्च मोठ्या प्रमाणात वाढल्या त्यामुळे युरोपात अनिर्वहण लढकरीकरणाची लार निर्माण होऊन त्याची परिणती महायुद्धात घडून आली.

③ राष्ट्रवादाची प्रखर भावना व त्यातून निर्माण झालेल्या विकृती :-

अमेरिकन स्वातंत्र्य युद्ध, फ्रेंच राज्यक्रांती इ. विविध घटनांनी राष्ट्रवादाचा जन्म दिलेल्या होता. एक भाषा, एक संस्कृती असणाऱ्या लोकांचे एक राष्ट्र असणे पाहिजे ही भावना नैसर्गिक होती व म्हणूनच त्यातूनच जर्मनी, इटलीसारख्या राष्ट्र राज्यांचा उदय झाला. परंतु पॅन्किडे राष्ट्रनिष्ठा, राष्ट्रप्रेम यांना मोठा विकृत अर्थ झाला. परंतु पॅन्किडे राष्ट्रनिष्ठा, राष्ट्रभावनेने पुरेपूर उपयोग करून घेऊन परस्परान्च्या द्वेष भावनेला मोठे खतणणी घातले. आर्याक्रांती अतिरेकी राष्ट्रभावनेला आवर न घातल्याने त्यातून महायुद्ध उदभवले.

④ आर्थिक वर्षवण्याची असिद्धता :-

19 व्या शतकाचा पूर्वा वसाहतवाद याला ज्ञातून त्याची जागा आता नवीन साम्राज्यवादाने घेतली. औद्योगिक क्रांतीमंतर उत्पादनाच्या तंहात आमुलाग्र क्रांती घडून येताच यंहाच्या साहत्याने मोठ्या प्रमाणात उत्पादन होऊ लागले त्यामुळे युरोपातल्या प्रत्येक राष्ट्राला आपल्या देखात निर्माण झालेल्या आस्तीत आस्तीच्या मात्करीता नवीन बाजपेठांची आवश्यकता वाढू लागली. अशा रितीने मोठ्या आर्थिक साम्राज्यवाद निर्माण होऊन त्याचे फांतर एकमेकांच्या द्वेषाचरणा झाले. आर्थिक वर्षवण निर्माण करणाऱ्या प्रयत्नातून महायुद्ध निर्माण झाले.

७) वृत्तपहायि एकठांणी विषारी प्रचार :-

ह्या काळात एकमेकांना एकमेकांविषयीची मने आगोदरच्या कळुषित झालेली होती त्यात वैश्रमावना पेटविण्याचे कुथि सुद्धेवने वृत्तपहातील एकठांणी प्रचाराचे केले. प्रत्येक वाढ्यातील वृत्तपहाती शक्यतेनेच जीव देऊन राष्ट्रीय झालना चेतनावीण्याचा यत्न प्रयत्न केला.

८) युरोपीय पूर्वग्रह दूषित मन :-

वृत्तपहाती वृत्तत केलेल्या काळी प्रचाराकडे राजकारणी लोकांनी केलेल्या विकृत प्रचाराकडे युरोपीय जगमत प्रशुद्ध बने व त्याचे संतुलन बिघडले. त्यातच राजकारणात प्रमाणाकड्या व अचोटी येता अर्थ न उरल्याने युरोपीय मन प्रत्येक प्रश्ना कडे पूर्वग्रहदूषित दृष्टीनेच पाहू लागले. एका दृष्टीने युरोपीय मनात विकृती निर्मिती झाली व त्याचेच पथवसन महायुद्धात घडून आले.

९) राजकारणातील वृत्ततेची वाटचाल :-

ह्या काळखंडातील आंतरराष्ट्रीय राजकारणाचे जाणखी एक वैशिष्ट्य म्हणजे त्यातील उभाळीची घुटतता पुढेकलेला राजप्रमुख स्वतःच्या मंडीसंठाला अंधारात ठेवून इतर देशांशी गुप्त करार करित असे ह्या राजकारणातील घुटतेकडे परस्पर अविश्वास आणि संशय निर्मिती झाला. त्याकडे अश्विरेता निर्मिती घेऊन महायुद्धात आला.

१०) तत्वज्ञानाची छिकवण :-

ह्या काळात लेगेन आदी जे तत्वज्ञ होऊन ठेलेले त्यांच्याही तत्वज्ञानाचा मोठा सखोल परिणाम जगतात तळणीवर घडून आला. लेगेनने शब्द म्हणजे परमेश्वर अशी छिकवण घेऊन शब्दाकरीता व्यक्तीने आत्मसमीपता करव्याकरीता यत्नत तयार असावे असा पुरस्कार केला. ह्या सर्व तत्वज्ञानाचा परिणाम म्हणजे जमन तळना युद्धावर मनापासून प्रवृत्ता ठेवू लागला व त्यानुनच पहिले महायुद्ध घडविले.

(9) तत्कालिन कारण :-

आर्चाड्युक फर्डिनंडचा खून :-

अशा शीतने उभाय पहात वेळाची पेटला असताना आणि संपूर्ण युरोपात विलाहाण तणावाचे व मद्दोभाचे वातावरण निर्माण झाले असताना ह्या वातावरणात एव अयंकर बटनेची हीवाणी पडली ती अयंकर बटने म्हणजे ऑस्ट्रियाचा राजपुत्र आर्चाड्युक फ्रान्सिस फर्डिनंड व त्याची पत्नी यांचा खून. हे दोघेही बोस्निया प्रांताची राजधानी स्रणजेव्हे ह्या ठिकाणी गेले असताना त्यांचा वादररुत्यान खून करण्यात आला (29 जून 1914) ह्या खूनानुळे संपूर्ण युरोपात एकच निषेधाची व मद्दोभाची वाद निर्माण झाली. ऑस्ट्रियन सरकारने ह्या खूनाना सर्बियाला जबाबदार धरले. सर्बियन खूनाना जबाबदारी नाकारली. त्यामुळे ऑस्ट्रियाने 28 जुलै 1914 रोजी सर्बियाविरुद्ध युद्ध पुकारले व अशा शीतने पहिल्या महायुद्धास तोंड लागले.

Mishra

10/10

Home - Assignment.

Name : Aashlesha sanjay hangnurkar.
 std. B.A II
 sub - History V
 Roll No - 5180 20/9/2020

प्रश्न. पहिल्या महायुद्धाचे कारणांचे चिकित्सक परिक्षण करा.

⇒ प्रस्तावना -

विसाव्या शतकाला जगाच्या इतिहासात संघर्षांचे शतक म्हणून ओळखले जाते. या शतकात ने संघर्ष वाढून आले. त्या संघर्षांना जागतिक दृष्टीकोनातून महत्त्वाचे स्थान प्राप्त झाले. हेतू. विसाव्या शतकाच्या सुरुवातीला म्हणजेच इ.स. 1914 ते 1918 मध्ये पहिले महायुद्ध वाढून आले. या महायुद्धाआश्चे सर्वव्यापी नव्हते, पहिले महायुद्ध हे अभूतपूर्व असून सर्वांमि ते महायुद्ध किंवा जागतिक युद्ध होते. हे महायुद्ध विशिष्ट अशा प्रकारे ठिकाणी नदले नाही तर ते जमीन, पाणी व आकाश इ. ठिकाणी तसेच अफ्रिका, आशिया आणि युरोप या तीन खंडात नदले. अशा या महायुद्धाची कारणे पुढीलप्रमाणे -

1) अतिरेकी राष्ट्रवाद -

विशेषतः आपल्या राष्ट्रावर प्रेम करणे किंवा देशभक्ती म्हणजेच राष्ट्रवाद होय. राष्ट्राच्या प्रगतीसाठी राष्ट्रवाद आवश्यक असतो. परंतु आपल्या राष्ट्राच्या प्रगतीसाठी दुसऱ्या राष्ट्रांना कमी लेखणे, त्यांचे स्वातंत्र्य हिरावून घेणे आणि त्या देशाची पिळवठूक करणे याला अतिरेकी राष्ट्रवाद असे म्हणतात. या अतिरेकी राष्ट्रवादने पहिल्या महायुद्धाला तब्यार लावला होता.

2) युरोपची दोन गटान विभागणी -

जर्मनीचे मकी युद्धाची पूर्ती केले. त्याने फ्रान्सच्या ताब्यातील आल्सेस व लॉरेन प्रदेशांमि 1871 मध्ये आपल्या पराभव करून जर्मनीचे मकी युद्धाची पूर्ती केले. त्याने फ्रान्सच्या ताब्यातील आल्सेस व लॉरेन प्रदेशांमि 1871 मध्ये आपल्या पराभव करून फ्रान्सचा

अहोशी अपमान ठेला होता. त्यामुळे फ्रान्स आपणाला माफ करणार नाही, ती आपणावर खुद उठाविणार याची बिस्मार्कला खात्री होती. यासाठी त्याने युरोपच्या राजकारणात अनेक परस्पर विरोधी असे करार घडवून आणले. त्याने प्रथम तीन सम्राटांचा संध तयार करून फ्रान्सविरुद्ध करार घडवून आणले. तर तिसरा मैत्री करार करून ऑस्ट्रिया, जर्मनी आणि इटली यांचा एक संध तयार केला. बिस्मार्कनंतर हेसर विल्यमला बिस्मार्कची संधपद्धती बघाव्येवढे राबविता आनी नाही. परिणामी जर्मनीच्या आक्रमक बोरणाला पायबंद घालण्यासाठी आपापसातील मतभिद विर फ्रान्स, बेल्जंड आणि रशिया यांच्यात मैत्री करार घडून आला. याप्रकारे त्रिशूळ मैत्री कराराला प्रत्युत्तर देण्यासाठी युरोपमध्ये त्रिमित्र राष्ट्रसंध निर्माण झाला. त्यामुळे युरोप परस्परविरोधी दोन गटात विभागला गेला.

3) गुप्त राजनीती -

बिस्मार्कने युरोपच्या राजकारणात गुप्त राजनीतीचा पाया घातल्यामुळे पुढ्या काळापासून जागतिक राजकारणात संशयाचे आणि अविश्वासाने वातावरण निर्माण झाले. त्यामुळे सार्वजनिक सुरक्षितता गटोच्छेदनात येऊन युरोपातील प्रत्येक राष्ट्राला दुसऱ्या राष्ट्राला आक्रमणाची भीती येऊ लागली. यातूनच अनेक राष्ट्रांनी स्वसंरक्षणासाठी इतर राष्ट्राबरोबर लष्करी करार घडवून आणले. तथापि हे करार इतके गुप्त ठेवलेले होते की बऱ्याच वेळा संबंधित राष्ट्रांच्या मंत्रीमंडळातील सदस्यांना देखील त्या कराराबद्दल काहीच माहित नसे अशा प्रकारेच्या गुप्त राजनीतीमुळे आंतरराष्ट्रीय राजकारण बद्धूत ठेऊन युद्धजन्य परिस्थिती निर्माण झाली.

4) युरोपातील लष्करीकरण -

युरोपच्या राजकारणात गुप्त राजनीतीचा उदय झाल्यामुळे राष्ट्रां-राष्ट्रांत संशयाचे व भीतीचे वातावरण निर्माण झाले. त्यामुळे प्रत्येक राष्ट्राने दुसऱ्या राष्ट्राला आक्रमणापासून सुरक्षित राहण्यासाठी आपल्या राष्ट्राने लष्करीकरण करण्यास सुरुवात केली. अस्वीची अैन्यभरती व लष्करी शिक्षण, प्रचंड प्रमाणावर शस्त्रास्त्रांची निर्मिती करण्यास प्राधान्य देण्यात आले. लष्कराच्या प्रत्येक क्षेत्रात सर्वत्र युरोपियन राष्ट्रांनी सामर्थ्य वाढविले. शस्त्रास्त्रांची स्पर्धा सुरू

आली. अशाप्रकारे युरोपातील लष्करीकरणांमुळे युरोपला युद्ध
सावणीचे स्वरूप प्राप्त झाले.

5) आर्थिक साम्राज्यवाद -

19 व्या शतकात युरोपियन राष्ट्रांनी युरोप, आशिया आणि अफ्रिका खंडात साम्राज्यविस्तार करण्यास सुरुवात केली. या आर्थिक साम्राज्यवादाने प्रामुख्याने औद्योगिक क्रांतीने लतभार लावला होता. आपल्या देशाच्या औद्योगिक विकासासाठी कच्चा मालाचा पुरवठा व लष्करी ताबासिध्द मिळावी म्हणून प्रत्येक राष्ट्र वसाहती मिळवण्यासाठी प्रयत्न करू लागले. शान्तावस्था वसाहतीसाठी स्पर्धा सुरु होऊन राष्ट्रशाष्ट्रांत वैवाची व मत्सराची भावना वाढीस लागली.

6) आंतरराष्ट्रीय संघटनेचा अभाव -

या काळात सर्वच राष्ट्रांवर नियंत्रण ठेवणारी कोणतीही आंतरराष्ट्रीय संघटना नव्हती. या काळात राष्ट्रां-राष्ट्रातील संबंधी सौडविण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय कायदा होता परंतु आंतरराष्ट्रीय संघटनेच्या अभावी त्याची अंमलबजावणी होत नव्हती. प्रत्येक राष्ट्र स्वतःला श्रेष्ठ समजून लागले. सामर्थ्यातून राष्ट्रे अधिकच आक्रमक बनली. बऱ्या राष्ट्रांच्या या आक्रमक प्रवृत्तीमुळे दुर्बल राष्ट्रांत खंडा-यान्चे वातावरण वाढीस लागून पहिले महायुद्ध उद्भवले.

7) वंशिक श्रेष्ठता -

19 व्या शतकाच्या उत्तरार्धात राष्ट्रीय भावनेचा विकास होऊन विविध वंशांच्या, भाषांच्या लोकांना एका ध्वजाखाली आठवण्याचे प्रयत्न सुरु झाले. विन्न वंशीय लोकांमधील निरनिशक्या प्रदिशात विकसित्यामुळे ते सहजासहजी एकत्र येऊ शकत नव्हते. त्यासाठी बुद्ध्याचा मागी स्वीकारला गेला. अशाप्रकारच्या वंश श्रेष्ठत्वाच्या कल्पनेतून इतरांचा प्रवेष करवण्याची वृत्ती वाढीस लागली. यानुनच श्रेष्ठ - कनिष्ठ अशा विद्यतक प्रवृत्ती उदयास येऊन युरोपात तणाव निर्माण झाला. ही वंशश्रेष्ठत्वाची कल्पनेतून इतरांचा प्रवेष वाढीस लागला.

8) युद्ध तत्त्वज्ञानाचा प्रसार-

युरोपमध्ये अनेक विचारवंतांनी आपल्या देशाच्या प्रगतीसाठी युद्ध आवश्यक असते अशा प्रजा युद्ध तत्त्वज्ञान मांडले, आणि लोकांना युद्धाच्या भावनेने प्रेरित केले. डेव्हलंडने आरमारी सामर्थ्याच्या जोरावर जगात वर्चस्व मिळविले, या विचारांच्या तत्त्ववेत्त्यांनी पाठपुरावा केला. जर्मनी तत्त्वज्ञान निरीयांनी युद्धांची मानव समाजाचा विस्फु पडली तर त्याचा उत्कर्ष होणार नाही असे मत मांडून जर्म समाजाचा युद्धासाठी प्रवृत्त केले.

9) कॅसर विल्यमची महत्त्वकांक्षा.

जर्मनीला जगात अत्यंत महत्त्वाचे आणि सर्वश्रेष्ठ स्थान मिळवून देण्याची जर्मन सम्राट कॅसर विल्यमची महत्त्वकांक्षा होती. त्याने आश्माहात नोरावर प्रचंड साम्राज्यविस्तार करणे आणि जर्मनीला जागतिक राजकारणात महत्त्व मिळवून देणे हे आपले प्रमुख कर्तव्य मानले. त्यामुळे जर्मनीला जागतिक राजकारणात अनेक शत्रु निर्माण आले. तेव्हा जर्मनीलाच जगावर राज्य करण्याचा अधिकार आहे असे तो नेहमी म्हणत असे. त्याची अद्योरी महत्त्वकांक्षा पहिल्या महायुद्धास कारणीभूत ठरली.

10) बाल्कन प्रश्न -

पूर्वेकडे तुर्कीचे वैभवसंपन्न असे तुर्की साम्राज्य होते. तथापि 19 व्या शतकात या तुर्की साम्राज्याला उतरती कळा लागताना युरोपातील अनेक राज्यांनी तुर्की साम्राज्याचे लक्ष्ये तोडण्यास सुरुवात केली. सुलतानांनी अशा शक्यते वडपून टाकण्याचा प्रयत्न करताच आपल्या घमाऱ्या व वंशाच्या ख्रिश्चन लोकांचे संरक्षण करण्यासाठी रशियाने बाल्कन प्रदेशात हस्तक्षेप केला. रशियाचे बाल्कन प्रदेशात वर्चस्व वाढल्यास आपल्या भारतातील व्यापारास होका निर्माण होईल याची भीती वाढू लागली. यातून संघर्षाचे वातावरण निर्माण आले.

11) वृत्तपत्रांचा मंडळ प्रचार.

वृत्तपत्रांना समाज जागृतीचे महत्त्वाचे साधन मानले जाते. वास्तविक वृत्तपत्रांनी वस्तुनिष्ठ

समतील दृष्टीकोन ठेवून लेखन करणे आवश्यक असते. परंतु युरोपमध्ये युद्धजन्य परिस्थिती असताना वृत्तपत्रांनी प्रतिस्पर्धी राष्ट्रविषयी मजकूर, विकृत आणि अतिशंजित बातम्या प्रसारित करून राष्ट्रा-राष्ट्रात तणाव निर्माण केला.

1) तत्कालिक कारण:-

इ.स. 1908 साली ऑस्ट्रियाने बोस्निया व हर्जोगोविना हे दोन प्रांत आपल्या साम्राज्यात विनिन ठेव्यामुळे ऑस्ट्रिया, हंगेरी व सर्बिया यांच्यातील शत्रुत्व तीव्र बनले. बाल्कन युद्धात सर्बियाना बरेच त्रास मिळाले होते, त्यामुळे सर्बियाचे सामर्थ्य वाढले होते. बोस्निया व हर्जोगोविना प्रांतावरून फ्रान्स ऑस्ट्रियाबद्दल सर्बिया मनात राग धारून होता. स्लाव वंशियांचे एक राष्ट्र बनविण्यासाठी सर्बियात अनेक गुप्त व फांतीकारक संघटना स्थापन झाल्या होत्या. ऑस्ट्रियाचा युवराज आर्च ड्युक फर्डिनांड हा आपल्या नव-वधूसह बोस्नियात येणार होता म्हणून संघटनांनी आपले लक्ष ऑस्ट्रियन राजपुत्रावर केंद्रित केले. या कटवाल्यांना दारुगोळ व इतर साधने, माहिती अर्बिद्यम सरकारने पुरविली. 28 जून 1914 रोजी आर्च ड्युक आपल्या पत्नीसह बोस्नियात राजधानी साराजेव्होला भेट देण्यासाठी आला. तेव्हा त्याच्या शून केला. या खुनाची बातमी वाऱ्यासारखी जगभर पसरली. या घटनेस ऑस्ट्रियाने सर्बियन सरकारला जबाबदार धरले. त्यामुळे ऑस्ट्रियात सर्बियाविरुद्ध क्रेझा-गनी मजकूरला.

अशा प्रकारे, पहिल्या महायुद्धाला तशीनेपैकी कारणे कारणीभूत ठरली.

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

20/9/2020

Class B. A II Div _____ Roll No. 5254

Suppliment No. Varsha Ananda Ranaje Subject History

Test / Tutorial No. paper No - V - आधुनिक युरोप

प्र. पहिल्या महायुद्धाच्या कारणांचे चिकित्सक परीक्षण करा.

→ प्रस्तावना:

मानवाच्या आतापर्यंतच्या इतिहासात 20 वे शतक हे संघर्षमय शतक ठरले गेले. कारण या शतकाची मुळवालय भयंकर अशा पहिल्या युद्धाने झाली. इ. स. 1914 ते 1918 या काळात पहिले महायुद्ध लढले गेले. हा प्रदीर्घ कालखंड, व्यापकता, शस्त्रास्त्रे, 28 देशांच्या सहभाग, लष्कराबरोबर नागरिकांच्या सहभाग, पुढे जीव व पिल्लहानी इ. घटकामुळे याना महायुद्ध म्हणतात या महायुद्धात इंग्लंड, फ्रान्स, रशिया, अमेरिका, जपान इ. देशाविरुद्ध जर्मनी, ऑस्ट्रिया, तुर्कस्थान, बल्गेरिया अशे नव्वे देशांमध्ये हे युद्ध झाले. त्यात शेवटी 1918 साली जर्मनीचा पराभव होवून हे युद्ध संपले. या महायुद्धाची कारणे पुढीलप्रमाणे 8

1) युरोपमधील दोन पुढे गर

जर्मनी, ऑस्ट्रिया व इतर विदेशांचा "त्रिशूल" मंत्री करारा केला. त्याने युरोपातील सन्तेचा समतोल तोडल्याने युरोपातील घोरनामुळे विरोधी देश एकमेकांना सहकार्य करून नागले त्यातून 1893 साली रशिया-फ्रान्स मंत्री करार 1904 साली इंग्लंड मंत्री करार झाला. याप्रमाणे हे तीन देश एकत्र आले आणि त्यांचा त्रिशूल मित्र संघ उभा राहिला. अशा प्रकारे 20 व्या शतकाच्या आधी प्राथमी त्रिशूल मंत्री करार व त्रिशूल मित्र संघ असे दोन पुढे गर युरोपात लथार झाले. हे गर

पुथल्ल करीत राहिले. मलमेद, शत्रुत्व वाढत गेले. ही परिस्थिती युद्धाला अनुकूल ठरली.

2) जर्मनीचे आक्रमक परराष्ट्रीय धोरण &

जर्मनी या नवोदित युरोपियन शक्तीचे परराष्ट्रीय धोरण बिस्मार्कने मूलदरीकाने राबवून युरोपात जेणे व परिस्थिती हेवली. पण त्यांच्यानंतर क्लेवर या सत्ताधीशाला तसे धोरण राबविले अशक्य ठरले. त्याने आक्रमक परराष्ट्रीय धोरण स्विकासन देशाला पुन्हा मिळवण्याच्या पुथल्ल केला. दुसऱ्या देशाच्या अंतर्गत बाबीत हस्तक्षेप खुलू केला. बिस्मार्कने हंगेरीचे नाविक सामर्थ्य व वैयक्तिक मान्य केले होते.

3) युरोपातील नल्करवाद &

महायुद्धापूर्वी युरोपातील परिस्थिती अशांत होती. नल्करवादा मुळे युरोपात शकाली वाढीची स्पर्धा लागली. जर्मनीने हंगेरीला, आष्ट्रियन देऊन गेदल वढीच्या ह. व. 1897 व 1907 साली दोन योजना आखल्या. हंगेरीने त्यानंतर्गत क्षेत्र उत्तर दिशे घालविल. मर्यादा घालण्यासाठी शरियाच्या राजाने हेग येथे दोन आंतरराष्ट्रीय स्पर्धा घेतल्या. पण त्यात अपयश आले. त्याला केवळ आर्थिक कारणीभूत होता. फ्रान्सबरोबर जर्मनीचे शत्रुत्व होतेच. त्यामुळे फ्रान्सने आपले नल्करविषय व शकाली मोठ्या प्रमाणावर वाढविण्यात खुलवाला केला. जनमत अनुकूल बनविण्याचा जाणीवपूर्वक पुथल्ल केला.

4) नवशास्त्रवाद व वसाहती मिळवण्याची स्पर्धा &

औद्योगिक फ्रान्सबरोबर हतर कारणांमुळे युरोपातील देशांना वसाहती मिळवण्याची गरज निर्माण झाली. त्याचे हंगेरीला फार मोठे फायदे मिळत होते. त्यामुळे युरोपातील हतर देशांनी युद्धा वसाहती मिळवण्याचे पुथल्ल खुलू केले. हंगेरीला हेवा करणारे देश अधिक

अधिक पुथन शुरू के लो कर लो गले. एक प्रकार तीव्र
 स्पर्धा शुरू हानी. वनाहीच्या या शब्दोंदुन अनेक
 पुथन जरील बनत गेले. अनेक देशातील राष्ट्रिय वादीस
 नागले. किंबहुना पहिल्या महायुद्धाच्या निमित्त मारा
 कारणास ही स्पर्धाचि कारणीभूत ठरली हे महत्त्वाने
 आहे.

5) आल्यांगिक राष्ट्रवाद :-

स्वतःच्या देशाबद्दल प्रेम, प्रक्री
 असणे या अधीने राष्ट्रवाद योग्य ठरतो. पहिल्या
 महायुद्धापूर्वी युरोपीयन देशांनी आल्यांगिक राष्ट्रवाद
 स्वीकारल्याचे दिसले. स्वतःच्या देशाबद्दल प्रेम म्हणजे
 दुसऱ्या देशाचा द्वेष, असे राष्ट्रवादाना विहृत व
 अलिरीकी स्वरूप दिले. होले. जर्मनीबद्दल राष्ट्रभिमान
 म्हणजे फ्रान्स व इंग्लंडचा द्वेष अशीच जर्मन
 जनतेची भावना होत होती. त्यांचे त्यांउत्तर फ्रान्स
 व इंग्लंडमध्ये परिणाम होऊन जनतेच्या जर्मनी-
 विक्रम भावना तयार झाल्या. यालुन राष्ट्रिय वादीस
 नागले.

6) पूर्वपरी लक्ष्य युद्धानुक्रम ललवतान :-

म्हणजे जनजातीये कार महत्त्वाचे व पुभावी
 साधन असले. परंतु महायुद्धापूर्वी युरोपातील
 पूर्वपरांनी अडकपणे विपयल्ल अलिरीकीपुन
 निव्वान केले, त्यामुळे जनतेत युद्धाची भावना वाढीस
 लागली. पहिल्या महायुद्धापूर्वी युद्धांना अनुक्रम
 असे ललवतान जनतेला परतून देवाचा पदधत-
 लीर पुथन केला गेला. बिस्मार्कने जर्मनीच्या
 एकीकरणासाठी लोकशाहीचा प्रयत्न केला तर युद्धाचा
 मार्ग योग्य व आवश्यक मानला गेला.

केंद्रांमध्ये युद्ध व आक्रमक दौरेना राबविले. १३

७) काही गंभीर प्रदेशीक प्रश्न

युरोपातील अधिक परिच्छिती काही स्फोटक प्रदेशीक प्रश्नांनी अधिक भर घातली. उदा. इटलीची टेरिनी व ट्रिन्ट वनेट व रोवमानिया प्रदेश ऑस्ट्रियाच्या वर्चस्वाखाली होता. ती मिळवण्यासाठी इटली प्रयत्नशील होता तर ऑस्ट्रियाचा विरोध होता. त्यामुळे त्या दोन देशात शत्रुत्व होते. दुसरा प्रश्न म्हणजे अल्बान - मॉरेट्स फ्रान्सचा प्रदेश १८७०-७१ साली बियार्किने जर्मनीला जोडला होता. येथील बहुतांश जनता फ्रेंच होती.

८) आंतरराष्ट्रीय संघटनेचा अभाव

आंतरराष्ट्रीय समरथा शोडवण्यासाठी आज संघटना व कायदे आहेत. त्याचे पालन केले जाते. पहिल्या महायुद्धापूर्वी जगात अशी व्यवस्था नव्हती. आंतरराष्ट्रीय करार मोडल्यात. बर्लिनने दुसऱ्या देशावर अत्याय, आक्रमण केल्यात. हद्दबद्द मार्गव्याची व्यवस्था नव्हती. पुढेक राष्ट्र स्वतंत्रता, इच्छेप्रमाणे वागत असे. १८९९ व १९०७ साली दोन शांतता परिषदा झाल्या होत्या. त्यामध्ये आंतरराष्ट्रीय कायदे-संहिता यशास्वी ठरली असावी प्रणाली नव्हती. वकी ती कायदोपिही या न्यायाने देश वागत.

९) बाल्कन प्रश्न

बाल्कन प्रदेशातील मॉन्टेनेग्रीच्या वर्चस्वावरून सर्बियाला शत्रुत्वाने पाठिंबा दिला. तर ऑस्ट्रिया व जर्मनीने विरोध केला. १८७८ साली बर्लिन परिषदेने बाल्कनमधील बोस्निया व हर्जेगोविना या रत्ना व प्रदेशाच्या राज्यकारभार ऑस्ट्रियाकडे सोपविला.

बाल्फोन प्रश्नाचे गांभीर्य सांगताना इतिहासकार जे. ए. रेम्पने म्हणतात. "1914 च्या महायुद्धाचा बाल्फोन युद्धे जिल्हा कारणीभूत झाली लितकी इतर कोणतीही गोष्ट कारणीभूत झाली नाही.

10) लात्कालिक कारण - आर्थे ड्युक फर्डिनंडचा खून:

28 जून 1914 रोजी ऑस्ट्रियाचा राजपुत्र आर्थे ड्युक फर्डिनंड आपल्या पत्नीसह बोस्नियाची राजधानी सरेजेव्ह येथे गेला होता. तेथे एक दहशतवादी संघटनेने त्याचा खून केला. जर्मनीने ऑस्ट्रियाला तर रशियाने सर्बियाला पाठिंबा दिला. दरम्यान युद्ध टाळण्याचे काही प्रयत्न झाले. पण ऑस्ट्रियाने तोंड भुमिका घेतली आणि 28 जून 1914 रोजी सर्बियाविरुद्ध युद्ध पुकारले. यालुन पहिले महायुद्ध सुरू झाले.

मुख्यमापन 8

पहिले महायुद्ध 1914 ते 1918 इतके दीर्घकाळ चालले. होवरी नोव्हेंबर 1918 मध्ये जर्मनीने शरणागती पत्करली. कॅसर हांलंडला पळवून गेला. जर्मनीत श्लेजर आलेल्या पुजासत्ताक सरकारने तह मान्य केला अशा रीतीने भूमी, आकाश, समुद्र अशा तीनही ठिकाणी लढणेस महायुद्ध 1918 झाली संपले.

अशा प्रकारे पहिल्या महायुद्धाचे परीक्षण थोडक्यात स्पष्ट केले आहे.

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

20/9/2020

Class बी.ए. भाग. दोन Div. _____ Roll No. 5241

Suppliment No. _____ Subject History.

Test / Tutorial No. नाव - आकाश शुभाष पोवार

प्र. पहिल्या महायुद्धाच्या कारणांचे मुख्यमापन करा.
प्रस्तावना:-

मानवाच्या आलापर्यंतच्या इतिहासात २०वे शतक हे संघर्षमय शतक ठरेल असे कारण या शतकाची सुरवातच अयंकर भंगा स्वरूपाची पहिल्या महायुद्धाची साली.

१९१४-१९१८ या काळात जे महायुद्ध लढले ते हे प्रदीर्घ कालावधीत प्रचंड व्यापकता, शस्त्रास्त्रे, २८ देशांच्या सहभाग लढकराच्या नागरिकांबरोबर समोका प्रचंड जिवित व वित्त ह. धोक्यामुळे याला महायुद्ध म्हणतात. या महायुद्धात फ्रान्स, रशिया, अमेरिका, जपान इ. देशांबिबद्ध जमीन, ऑस्ट्रिया, तुर्कस्तान, बाल्गेरिया या देश राब्लामध्ये हे युद्ध साले. त्यात १९१४ साली जर्मनीचा पराभव होऊन युद्धाचा शेवट जाला. अशाप्रकारे सर्वकथा व सर्वत्यापी स्वरूप असणारे पहिले महायुद्ध अद्यानक हिंवा लळाकी धडून आले नाही ते १९व्या शतकात धडलेल्या राजकिय, आर्थिक घडामोडी आणि वैचारिक क्रांती यांच्या परिपाक होत. हा महान आपत्तील आलीन धटकांनी हातभार लावला.

१) अतिरेकी राष्ट्रवाद

आपल्या राष्ट्रवार प्रेम करणे म्हणजे राष्ट्रवाद होय. राष्ट्राच्या प्रवृत्तिसाठी राष्ट्रवाद आवश्यक असतोच तथापि आपल्या राष्ट्रप्रवृत्तिसाठी दुसल्या देशाला अमीनेथो त्यांचे स्वातंत्र्य रक्षण देणे आणि त्या विवसाची पिकवूय करणे याला अतिरेकी राष्ट्रवाद म्हणतात.

या अतिरेकी राष्ट्रवाढीने पाल्ल्या महायुद्धाचा हातभार लाविला. जगावर राज्य करण्याचा आपल्याच राष्ट्राला अधिकार आहे असे अनेक राष्ट्रांना वाटू लागले. अनेक राष्ट्रांना अमेरिकी राष्ट्रांना दुसरे लेवून राष्ट्राराष्ट्रांत राबुत्वाचे संघ निमीग झाले. यातूनच जर्मनी, फ्रान्स संघर्ष - इटली, ऑस्ट्रीया - संघर्ष जर्मनी - इंग्लंड संघर्ष तुर्कस्तानातील बाल्कन प्रश्न ऑस्ट्रीया - सर्बिया संघर्ष अशा स्वरूपाचे संघर्ष वाढीस लागले. यामुळे युरोपातील शांतता धोक्यात येवून युरोप महायुद्धाच्या दिशेने वाटचाल करू लागला.

२) युरोपाची दोन गटात विभागणी -

बिस्मार्कने गुल्डस्ट्रीचरिने व कुरनितिच्या जोरावर जर्मनीचे एकिकरण यशस्वी केले. अनेक आंतरराष्ट्रीय करार करून जर्मनीला महानुभूती तर फ्रान्सला एकूळी पाडव्याचा सतत प्रयत्न केला. यामुळे या देशांचा गिराळ मैत्री करार केला. परंतु यानंतर केंसर विल्यम च्या आक्रमक धोरणामुळे विरोधी देश एकमेकांना सत्कार्य करू लागले. त्यातून इटली, फ्रान्स, इंग्लंड मैत्री करार झाले. यांचा गिराळ मैत्री संघ उधारला गेला. अशा प्रकारे २० व्या शतकात गिराळ मैत्री करार व गिराळ मैत्री संघ असे दोन प्रबळ गट युरोपात तयार झाले.

३) जर्मनीचे आक्रमक परराष्ट्रीय धोरण!

जर्मनी या नवोदित युरोपियन राष्ट्रांचे परराष्ट्रीय धोरण बिस्मार्कने राबवून युरोपात जैशे-चे परिस्थिती ठेवली. पण त्याच्यानंतर केंसर या सत्ताधीशाला तसे धोरण राबवणे अशक्य झाले. त्याने आक्रमक परराष्ट्र धोरण स्वीकारले. दुसऱ्या देशांच्या भतंगीत बाबतीत हस्तक्षेप सुरू केला. केंसरने इंग्लंडला आवानात्मक अशा नाविक योजना मागल्या. नौदल वाढविले, यामुळे इंग्लंड, जर्मनी संघर्ष झाले वगैरे. इंग्लंडने आनिजतेचे धोरण सोडून टुकमी हस्तक्षेपचे धोरण स्वीकारले. केंसरने वासातवाद, साम्राज्यवाद, लष्करीकरण

असे घोरण शकिल्यास श्रुत्वात केली.

4) युरोपातील लढकरवाद :-

महायुद्धापूर्वी युरोपातील स्थिती भंगाल होती. प्रत्येक देश स्वतःच्या सरक्षणासाठी प्रयत्न करताना होते. वातावरण लढकराकरणास अनुकूल ठरेल. थावर बंधने नव्हती यासाठी प्रचंड स्पर्धा होऊ लागली. लढकरवादामुळे युरोपात शास्त्रास्त्रे वाढीची स्पर्धा लागली. जर्मनीने इंग्लंडला आव्हान देवून नौदल वाढीच्या इ.स. 1897 व 1907 साली दोन योजना मांडल्या. इंग्लंडने त्याला तसेच उत्तर दिले. याबाबत मधीक घातव्यासाठी हेग येथे 2 आंतरराष्ट्रीय परिषदा घेतल्या. फ्रान्सबरोबर जर्मनीचे शत्रुत्व होतेच, फ्रान्सने आपले लढकरावल वाढवण्यास सुरवात केली.

5) नवसाम्राज्यवाद व वसाहती मिळवण्याची स्पर्धा :-

भौत्येगिक वृत्तीबरोबर इतर कारणांमुळे युरोपातील देशांना वसाहती मिळवण्याची गरज मिळाली. त्याचबरोबर वसाहती असणे हे त्यांनी प्रतिष्ठेचे मानले होते. युरोपातील इतर देशांनी युद्धा वसाहती मिळवण्याचे प्रयत्न सुरू केले. एक प्रकारे तीव्र स्पर्धा सुरू झाली. वसाहतीच्या या स्पर्धेतून अनेक प्रश्न उदरित वनत गेले. अनेक देशांमध्ये शत्रुत्व वाढिले लागले. बाळकून प्रेषणात्मक वर्धस्थावरून शशिया-बौद्धीय मोरोक्कोवरून जर्मनी-फ्रान्स अशी अनेक उदाहरणे आंगता येतात.

6) वृत्तपत्रे तसेच युद्धानुकूल सत्वज्ञान

वृत्तपत्रे म्हणजे मागपी मनाचे प्रतिबिंब होते परंतु महायुद्धापूर्वी युरोपातील वृत्तपत्रांनी, मडकपणे, विपर्यास्त, प्रतिगोयक्रीपूर्ण लिखाण केले. आंतरराष्ट्रीय स्वरूपाच्या संभा, बैठका चर्चा इ. बाबत विपर्यास्त लिखाण केले गेले. जनतेपुढे सत्य निक्षेप लिखाण येण्याएवजी शहराविषयी द्वेष, संताप, निर्माण होईल असे लिखाण केले.

विलमकिन जर्मनीच्या लढकरणासाठी लोकशाहीचा नवे तर युद्धाचा भाविनेय व आवश्यक सांगितला हेसरने युद्ध व आक्रमक घोरण सांगितले.

7) काही गंभीर प्रोफेशिक प्रश्न :-

युरोपातील भाखिर परिस्थितीत अति स्फोटक प्राक्षिक प्रश्नांनी भाखिक भर घातली. इंग्लंडची ट्रेडिनो व ट्रिस्ट बंड व क्रोयतातवा मेहेरा भांडूयाच्या वर्चस्वाखाली होता. तो मिळवण्यासाठी इटली प्रयत्नशील होता. दुसरा प्रश्न म्हणजे अल्ब्रेख लॉरेन्स फ्रान्सचा मेहेरा 1870-71 साली बिस्मार्कने जर्मनीस जोडला होता. तेथील बहुतांश जनता फ्रेंच होती. मेहेरा समृद्ध होता. बिस्मार्कने फ्रान्सवर केलेला हा अव्याय होता. यावरून फ्रान्स व जर्मनीतील शत्रुत्व वाढत गेले.

8) आंतरराष्ट्रीय संघटनेचा अभाव :-

राष्ट्रांमधील समस्या सोडवण्यासाठी आज संघटना व कायदे ओळखल्याचे पालन केले जाते. पहिल्या महायुद्धापूर्वी जगात तशी व्यवस्था नव्हती. आंतरराष्ट्रीय करार मोडल्यास किंवा अवघडाने दुबळ्या देशावर अव्याय, आक्रमण केल्यास काय मागण्याची व्यवस्था नव्हती. प्रत्येक राष्ट्र स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे वागत असे. 1899 व 1907 साली दोन शांतता परिषदा साज्या. त्यामध्ये आंतरराष्ट्रीय कायदेसंहिता यशस्वी ठरली असती. पण तसे न होता 'बळी लोकांन पिळी' या न्यायाने देश वागतले.

9) बाल्कन प्रश्न :-

बाल्कन प्रश्नावरून ऑस्ट्रिया-सर्बिया यांच्यातील शत्रुत्व वाढत गेले. ऑस्ट्रियाचा राजपुत्र अर्च ड्युक फर्डिनांड आपल्या पत्नीसह बेर्लिनची राजधानी सेरेनोच येथे गेला होता. तेथे एका हल्लादाराची संघटनेने त्याचा खून केला. सर्बियाने त्यासाठी शास्त्रास्त्रे पुरवली. पियावणी दिल्ली प्रसा ऑस्ट्रियाने आरोप केला. आणि 48 तासांची मुदत सर्बियाला दिली. जर्मनीने ऑस्ट्रियाला तर रशियाने सर्बियाला पाठींबा दिला. दरम्यान युद्ध टाळण्याचे काही प्रयत्न झाले. पण ऑस्ट्रियाने ताढर भुमिका घेतली. आणि सर्बियाविरुद्ध युद्ध पुढे घेतले. यावरून पहिले महायुद्ध सुरू झाले.

115

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

20/9/2020

Class B.A - II Div. - Roll No. 5074

Suppliment No. Home Assignment Subject History

Test / Tutorial No. Devesh Dashrath Ingwale

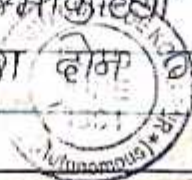
९.१) पहिल्या महायुद्धाच्या काळाची चिकित्सक परिक्षण करा.
बिस्मार्कच्या प्रयत्नांनंतर युरोपमध्ये परस्पर अविश्वासाचे व
स्पर्धेचे वातावरण निर्माण झाले. व परिणामी त्यातूनच प्रत्येक देशात
इस्त्रा स्पर्धा निर्माण झाली. या स्पर्धेच्या परिणाम महायुद्धात
घडून आला. जर्मनी, जर्मनी व इटली ह्या देशांच्या उदय
झाल्यानंतर युरोपच्या राजकारणात जे स्पर्धेचे वातावरण निर्माण
झाले त्यातूनच हे महायुद्ध घडून आले.

पहिले महायुद्ध अतिशय विनाशाकारी ठरले. ते जवळ-
जवळ 1535 दिवस म्हणजे 4 वर्षे लढले गेले. त्यात जवळजवळ
65 कोटी लोकानी भाग घेतला. व 13 कोटी लोक त्यात ठार
झाले. 22 कोटी लोक जखमी झाले व 7 कोटी लोक कायमचे
पंगु झाले. पहिले महायुद्ध इतक्या विनाश प्रमाणावर झाल्याने
ते कोणत्या परिस्थितीत निर्माण झाले किंवा ते होण्यास कोणती
कारणे घडून आली ती कारणे पाहणे आवश्यक ठरते.

* पहिल्या महायुद्धाची कारणे =

1) दोन परस्पर विरोधी शक्त -

युरोपात शतबाजीचे राजकारण बिस्मार्कच्या कुळा-
पासून म्हणजे इ.स 1870 पासून उदयाला आलेले आप-
त्याला दिसते. जर्मनीचे मुकीकरण टिकवून धरण्याकरिता बिस्मार्क
कोणतेही नैतिक अंकुश न मानता युरोपातील कोणत्याही राष्ट्राशी
मेंढी कुशळता तयार होता. बिस्मार्कच्या 'फोडा आणि जोडा'
ह्या धोरणामुळे युरोपातील देवा देव शरणात विभागले जाऊन

हे दोन्ही घाट मुकुमेकांची संघर्ष कुठ्यास उल्लुक बनले. बिस्मार्कच्या आयल्या काबकिर्दित ब्रिटीश आणि फ्रान्स यांना मुकुमेकांन मेली कुठ्यापासून पवावृत्त केले होते. परंतु बिस्मार्कच्या मृत्युनंतर राजकीय वातावरणात सामुलाग्र बदल घडून आले. युरोप हेन आसत घाटात विभाळला गेला व या दोघांत परस्पर द्वेष, असुया, स्पर्धा आणि प्रखर हेवेदावे असल्याने त्याची परिणती पहिल्या महायुध्दात घडून आली.

2) अशुद्धितेच्या आचनेतून निर्माण झालेली लष्करी स्पर्धा हेन / परस्परविकोधी घाट युरोपात अस्तित्वात असताना / त्यांना मुकुमेकांची झीती वाटणे आहजिकुच होते. युध्दाचा उद्भव केव्हाही होणे शक्य असल्याने प्रत्येक राष्ट्रांने शासनासज्ज होण्याची स्पर्धा चालविली. ह्यामुळे प्रत्येक राष्ट्रांचा लष्करीवस्था खर्च मोठ्या प्रमाणात वाढला. त्यामुळे युरोपात अनिर्बंध लष्करीकुठ्याची लाट निर्माण झाली. होऊन त्याची परिणती महायुध्दात घडून आली.

3) राष्ट्रवादाची प्रखर भावना व त्यातून निर्माण झालेल्या विकृती =
 अमेरिकन स्वातंत्र्य, युध्द, फ्रेंच राज्यक्रांती इ. विविध घटनांनी राष्ट्रवादाला जन्म दिलेला होता. मुकु भाषा, मुकु संस्कृती असणाऱ्या लोकांचे मुकु राष्ट्र असले पाहिजे ही भावना नैसर्गिक होती व म्हणुनच त्यातूनच जर्मनी, इटली-आख्या राष्ट्र राज्याचा उदय झाला. परंतु पलीकुडे राष्ट्र-निष्ठा, राष्ट्रप्रेम यांचा मोठा विकृत अर्थ प्राप्त झाला. राजकाशी नेत्यांनी राष्ट्रभावेनेचा पुरेपुर उपयोग कुठून घेऊन परस्परवारेच्या द्वेष भावनेला मोठे खतपाणी घातले. शासकांनी अतिरेकी राष्ट्रभावेनेला आवर न घातल्याने त्यातून महायुध्द उद्भवले.

4) आर्थिक वर्चस्वाची अभिलाषा -

19 व्या शतकात जुना वसाहतवाद लयाला जावून त्याची जागा आता नवीन साम्राज्यवादाने घेतली, औद्योगिक क्रांतीनंतर उत्पादनाच्या तंत्रात अमुलाग्र क्रांती घडून येताच यंत्रांच्या महासंख्येने मोठ्या प्रमाणात उत्पादन होवू लागले. त्यामुळे युरोपातल्या प्रत्येक राष्ट्राला आपल्या ह्वातात निर्माण झालेल्या जास्तीच्या मालाकुरिता नवीन बाजारपेठांची आवश्यकता वाढू लागली. अशा रितीने मोठ्या आर्थिक साम्राज्यवाद निर्माण होऊन त्याचे कुपांतर मुकुमेकुंभ्या द्वेषभावनेत झाले. आर्थिक वर्चस्व निर्माण करण्याच्या प्रयत्नातून महायुद्ध निर्माण झाले.

5) वृत्तपटीय मुकांणी विषयी प्रचार =

ह्या काळात मुकुमेकुंविषयीची मने अगोदरच झालेली होती. त्यात वैरभावना पेशविण्याचे कार्य दुर्दैवाने वृत्तपत्तातील मुकांणी प्रचाराने केले. प्रत्येक राष्ट्रातील वृत्तपत्तांनी राष्ट्रभावनेवर जोर देऊन राष्ट्रीय भावना घेतविण्याचा अतत प्रयत्न केला.

6) युरोपीय पुर्वभ्रष्ट दुषित मन =

वृत्तपत्तांनी अतत केलेल्या भडक प्रचारांमुळे राजकारणी लोकांनी केलेल्या विकृत प्रचारामुळे युरोपीय जनमत प्रबुद्ध बनले. व त्यांचे अंतुलन बिघडले. त्यातच राजकारणात प्रामाणिकपणा व अचीटी शांना अर्थ न उरल्याने युरोपीय मन प्रत्येक प्रश्नाकडे पुर्वभ्रष्टदुषित दृष्टीनेच पाहु लागले. मुका दृष्टीने युरोपीय मनात विकृती निर्माण झाली व त्यांचेच पयविसन महायुद्धात घडून आले.

7) राजकुशी भुततेची वाटचाल =

ह्या काळखडातील आंतर्वाह्य राजकुशाचे आणखी मुक्त वैशिष्ट्य म्हणजे त्यातील कुमालीची भुतता. पुष्कळवेळा राजप्रमुख स्वतःच्या मंत्रिमंडळाला आंधारात ठेवून इतर देशांची भुत कुशर कुशीत असते. ह्या राजकुशातील भुततेमुळे व परस्पर स्व अविश्वास आणि अंधार निर्माण झाला. त्यामुळे आरिश्ता निर्माण होऊन महायुद्धात उद्भव झाला.

8) तत्वज्ञानाची विक्रम =

ह्या काळात हेगेल आदी जे तत्वज्ञ होऊन गेले त्यांच्याही तत्वज्ञानाचा मोठा अखोल परिणाम जर्मन तरुणांवर घडून आला. हेगेलने राष्ट्र म्हणजे परमेश्वर अशी विक्रम होऊन राष्ट्रकारिता व्यक्तीने आत्मसमर्पण करण्याकरिता अतत लढाई असावे असा पुरस्कार केला. ह्या अर्थ व तत्वज्ञानाचा परिपाक म्हणजे जर्मन तरुणां युद्धावर मनापासून अर्पण ठेवू लागला व त्यातुनच पहिले महायुद्ध उद्भवले.

9) लष्करीय कारणां ≡ आर्च ड्युक फर्डिनंडचा खून =

अशा शैलीने उभय पक्षात वेगळी पेटना असताना आणि अंपूर्ण युद्धात विलक्षण तणावाचे व प्रक्षोभाचे वातावरण निर्माण झाले असताना ह्या वातावरणात मुक्त अचंकर घटनेची ठिगणी पडली ती घ अचंकर घटना म्हणजे ऑस्ट्रियाचा राजपुत्र आर्च ड्युक फ्रान्सिस फर्डिनंड व त्याची पत्नी यांच्या खून हे हीरोही बेर्निये प्रांताची राजधानी वरजेची ह्या ठिकाणी गेले असताना त्यांच्या भरसक्यात खून करण्यात आला. (29 जुन 1914). ह्या खूनाने अंपूर्ण युद्धात मुक्त निषेधाची व प्रक्षोभाची लाट निर्माण झाली. ऑस्ट्रियन सरकारने या खूनाना अर्थिथाना जवाबदार धरले. अर्थिथाने खूनाने जवाबदारी नाकारली. त्यामुळे ऑस्ट्रियाने 25 जुलै 1914 रोजी अर्थियाविरुद्ध युद्ध पुकारले व अर्थियाविरुद्ध पहिले महायुद्ध लढावे लागले.

119

Rutuja Sunil Kamble

B.A. II

History

20/10/2020

5107

प्र. 1. पहिल्या महायुद्धाच्या कारणांचे चिकित्सक परिहण करा.

→

इतिहासातील सर्वात मोठ्या युद्धांपैकी एक असे हे पहिले महायुद्ध 26 जुलै 1914 पासून 11 नोव्हेंबर 1918 पर्यंत चालले. बिस्मार्कच्या प्रयाजानंतर युरोपमध्ये परस्पर स्पर्धेचे व अविश्वाचे वातावरण निर्माण झाले व परिणामी यातून पुढे राज्यात शस्त्रस्पर्धा निर्माण झाली. यामुळे या शस्त्रस्पर्धेचा परिणाम महायुद्ध घडून आले. अशाप्रकारे जर्मन व इतर या राष्ट्रांचा उदय झाल्यानंतर युरोपच्या राजकारणात जे स्पर्धेचे वातावरण निर्माण झाले त्यातूनच महायुद्ध घडून आले.

पहिल्या महायुद्धाचे परिणाम अतिशय विनाशकारी होते. 4 वर्षांच्या कालावधीत हे लढे गेले. त्यात जवळपास 65 कोटी मृत्यू झाले, व 13 कोटी लोक ठार झाले. 22 कोटी लोक जखमी झाले व 17 कोटी लोक कायमचे पंगू झाले.

पहिले महायुद्ध घडून येण्याची कारणे पुढीलप्रमाणे 8 दोन परस्पर विरोधी गट 8 -

17

युरोपात गटबाजीचे राजकारण

इ.स. 1870 पासून उदयाला आलेले आपल्याला फिरवून घेणे. जर्मनीचे एकिकरण टिकवून ठेवण्याकरिता बिस्मार्क कोणतेही नैतिक संकोच न मानता युरोपातील कोणत्याही राष्ट्राशी मैत्री करायला तयार होता. बिस्मार्कच्या फौज आणि जोड्या या धोरणातुळे युरोपातील देश दोन गटात विभागल्या जाऊन हे दोन्ही गट

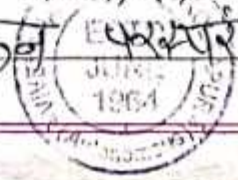
प्रकमेकांशी संधि करव्यात असायुद्ध बनले. विस्मार्कने पल्या कारकीर्दीत शरिया आणि फ्रान्स यांना प्रकमेकांत मंत्री करण्यापासून परावृत्त केले होते परंतु विस्मार्कच्या मृत्यूनंतर शांतक्रिय वातावरणा अमुलाग्न बदल घडून आले. युरोप वनशमकस्य शक्य शस्त्र विभागात गेला. त्या वेळात परत पूर्व अशा स्पर्धा आणि स्वरूप हे दोन असात त्याची परिणती पहिल्या महायुद्धात घडून आले

2) असहस्रवर्षीय भावनेतून निर्माण झालेली मत्करणी स्पर्धा 8

दोन परस्पर विरोधी गट युरोपात अस्तित्वात असताना त्यांना प्रकमेकांची शिरी वाटणे असायुद्ध होते. युद्धाच्या उदभव केव्हाही होणे शक्य असेलाने प्रत्येक राष्ट्राने सभवसज्य होव्याची भासा त्वालवली. त्यामुळे प्रत्येक राष्ट्राने मत्करावत्या खूच मोठ्या प्रमाणात वाढला. त्या युरोपात अनिर्णय मत्करणी कामची वाट निर्माण होऊन त्याची परिणती होऊन महायुद्धा घडून आली.

3) राष्ट्रवादाची प्रखर भावना व त्यातून निर्माण झालेल्या विकृती 8

अमेरिकन स्वातंत्र्य युद्ध फ्रेंच राज्यांती व विविध बर्जांनी राष्ट्रवादाचा जन्म दिलेला होता. एक एक भाषा, एक संस्कृती असताना लोकांचे एक राष्ट्र असले पाहिजे ही भावना नैसायिकी होत व म्हणूनच त्यातूनच जर्मनी इटलीसुद्धा राष्ट्र राज्यांचा उदय झाला. परंतु पालक राष्ट्रनिष्ठा व प्रेम यांना मोठा विकृत अर्थ प्राप्त झाला. राजकारणी लोकांनी राष्ट्र भावनेचा फुरेपूर उपयोग करून घेऊन परस्पर राष्ट्रांच्या दुर्वसा

भावनेला मोठे खाणावी घातले. शासकीय अतिरेकी राष्ट्रभावनेला भावर न घातल्याने त्यातून महायुद्ध उद्भवले.

4) आर्थिक वर्चस्वाची अभिलाषा :-

19 व्या शतकाचा जुना व्ह्यातवाद जाडिन त्याची जागा आता नविन साम्राज्यवादाचे घेतली. औद्योगिक क्रांतीनंतर उत्पादनाच्या तंत्रात अमुलावृत्तिल वढून येऊन शत्रूच्या सादर्याने मोठ्या प्रमाणात उत्पादन होऊ लागले. त्यामुळे युरोपातल्या प्रत्येक राष्ट्राला आपल्या देशात निर्मिता व्हावयाची जास्त्याची मागणीकित नवीन वाजारापेठांची आवश्यकता वाढू लागली. अशा रितीने मोठ्या अर्थिक साम्राज्यवाद निर्मिती होऊन त्याचे खाणांतर हुकमेक्या दवेश भावनेत व्हाले.

5) वृत्तपत्रांचे हुकमी विषय :-

शा काळामध्ये हुकमेक्या विषयीची मते अगोदरच दुवेषाची झाली होती त्यात वेरभावना पेटिवेक वे कार्य दुवदाने वृत्तपत्रातील हुकमी प्रचलाने केले. प्रत्येक राष्ट्रातील वृत्तपत्रांनी राष्ट्र भावनेवर जोर देऊन राष्ट्रीय भावना पेटिवेक्याची संतर्त वरण केला. त्यामुळे हे महायुद्ध वढून आले.

6) राजकारणातील गुप्ततेचा वाट्याल :-

शा काळामधील आंतर राष्ट्रीय राजकारणाचे आगशी एक वैशिष्ट्ये म्हणजे राष्ट्रातील कमाळीची गुप्तता. पुष्कळ वेका राज्याप्रमुख स्वतःच्या मंत्रीमंडळाची अक्षरात देऊन संतर देशास गुप्त करार करीत असे. ह्या राजकारणातील गुप्ततेमुळे परस्पर अविश्वास व्हाले. आणि संशय निर्मिती व्हाला.

7) तंत्रवशांनीची शिकवण :-

122

१) काकात हेगेल आदि जे तातडा होऊन वेत
 र्यांच्याही तत्वज्ञानाचा मोठा अखील परिवाराम जमिन
 त्खावर होऊ लागला. हेगेलने राष्ट्र म्हणजे परमेश्वर
 अशी शिकवण देऊन राष्ट्राकरिता व्यक्तीने आत्मसमर्पण
 करणेची कल्पना बनवत तयार असावे असा पुरस्कार
 केला. या सर्व तत्वज्ञानाचा परिवार म्हणजे जमिन
 त्खावर युद्धावर मनापासून अफधा देऊ लागला. व
 त्यातूनच पहिले महायुद्ध उद्भवले.

१) तात्कालीन कारणां - आर्च ड्यूक फर्डिनँडचा खून -
 राष्ट्रामध्ये अत्यंत पश्चात वेरावणी वेरली
 असताना आठ ऑगस्ट १८७१ रुरोपात विलक्षण लक्ष्मी
 वातावरण निर्माण झाले असताना या वातावरणात
 अर्थकर घडनेची दिवाणी पडली ती अर्थकर घडना
 म्हणजे ऑस्ट्रियाची राजपुत्र आर्च ड्यूक फर्डिनँड
 फर्डिनँड व त्याची पत्नी साँचा खून हे दोघे
 बेल्जियमच्या सातची राजधानी ब्रसेल्स या ठिकाणी
 गेल असताना त्यांचा भररक्षकान खून करण्यात
 आला. (२९ जून १८५५) या खूनामुळे ऑगस्ट युद्ध
 सुरुच निरोधाची व पुरोभाची लाठ निर्माण झाली.
 ऑस्ट्रियन सरकारने या खूनाला सर्विसाला जबाब
 धरले. सर्विसाने खूनची जबाबदारी नाकारली. त्यामुळे
 ऑस्ट्रियाने २४ जुलै १८५५ रोजी सर्विसाविरुद्ध
 युद्ध सुरु केले.

या वरील कारणांमुळे फक्त ऑस्ट्रिया
 -हंगेरी आणि सर्बिया यांच्या मध्येच युद्ध न
 भडकता जे सर्व राष्ट्रामध्ये घडले ते हे आपल्या
 वरील कारणांमून दिसते. या महायुद्धाचे परिणाम
 पुढे पुढे भयानक स्वरूपाचे होत आसा. प्रकरि
 आपल्या पहिल्या महायुद्धाचे कारण स्पष्ट होत

125